

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiligi

İlkim Özdikmenli*, Şevket Ovalı

* Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Özdikmenli, İlkim ve Ovalı, Şevket, “Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiligi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008), s. 89-118.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiliği

İlkim ÖZDİKMENLİ - Şevket OVALI*

ÖZET

Irak Savaşı, liberal dünyanın güvenlik endişeleri çerçevesinde bir ikilik ortaya çıkarmıştır: ABD'nin askeri güce dayalı tekyanlıcılığına karşılık Avrupa uluslararası hukuka ve örgütlere vurgu yapan çok taraflılık yanlısı bir tutum sergilemiştir. Soğuk Savaş'ın bitişinden beri Amerikan tekyanlıcılığı eleştirilere tabi olmuş, ancak ilk defa Irak Savaşı ile Avrupa merkezli açık bir tepki su yüzüne çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler teorisine ve Transatlantik ilişkilerin tarihsel arka planına da atıfla makale, bu ikiliği Kuzey Atlantik güvenlik topluluğunda bir kutuplaşma olarak değerlendirmek yerine geçici ve yapay bir ikilik olarak görmenin daha yerinde olacağını, zira nihayetinde tarafların kapasiteleri ve sorumluluklarının onların siyaset tercihleri konusundaki ısrarlarını sınırlayacağını öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tekyanlıcılık, Hegemonya, Uluslararası Güvenlik, Irak Savaşı, Kuzey Atlantik İttifakı.

Pseudo Split of the Liberal World in the Aftermath of the Iraqi War

ABSTRACT

The Iraqi War has evinced a split over security concerns in the liberal world: US military force based upon unilateralism versus Europe's multilateralism which emphasizes international law and organizations. Since the end of the Cold War, US unilateralism had been subject to criticisms but for the first time the Iraqi war revealed an explicit European based reaction to this. With reference to international relations theory and to the historical background of Transatlantic relations, this article argues that rather than labeling this crisis as a polarization within the North Atlantic security community, this split within the liberal world should better be analyzed as a temporary and *pseudo* split. This is because the parties to the conflict would likely limit their insistence upon their policy considerations.

Keywords: Unilateralism, Hegemony, International Security, Iraqi War, North Atlantic Alliance

---

* İlkim Özdikmenli, Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Buca-Izmir, E-posta: ilkim.ozdikmenli@deu.edu.tr. Şevket Ovalı, Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Buca-Izmir. E-posta: sevket.ovalı@deu.edu.tr.

Giriş

Irak Savaşı'nın Batı dünyası içinde yarattığı ikilik, uluslararası barış ve istikrarın nasıl sağlanacağı konusundaki küresel bir anlaşmazlıktan doğan geçici bir krizdir. ABD'nin Irak'ı işgali, uluslararası hukuk ve çok taraflılığa dayanan bir güvenlik tasarımı ile tek taraflı, cebre dayalı ve dar anlamli bir güvenlik anlayışının birbirleriyle çatışır gibi görüldüğü bir ikiliği su yüzüne çıkarmıştır. Batı dünyası, Irak özelinde ortaya çıkan bu anlaşmazlığın, uluslararası güvenliğin geleceği üzerindeki olası etkilerini tartışmış, ancak bugün gelinen noktada iki farklı kutbun ortaya çıkmadığı görülmüştür. Küresel çıkarları ortak olan, sistemin ayakta durmasından ve devamlılığında faydalanan, istikrar ve barışı sistemin devamlılığı ile özdeşleştiren Batı dünyasının büyük ve orta ölçekli üyelerinin Irak konusundaki fikir ayrılıklarını, birbiriyle uzlaşamayan ve rakip iki kampın çekişmesi gibi okumak yanıltıcı olacaktır.

Kaba güç kullanımı bugün ABD ile özdeşleştirilmiş olsa da Avrupa'nın siyasi elitlerinin askeri güç kullanımı seçeneğini tamamen gözden çıkardığını düşünmek için bir sebep yoktur. Transatlantik ilişkilerdeki kırılma "Hobbescu ABD" ile "barışçı Avrupa"nın bağdaşmaz strateji kültürlerinden değil gündelik çıkar çatışmalarından ve güvenlik politikalarındaki kısmi farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar "ne olduğu" değil "ne yapıldığı" ile ilgili yöntemsel farklılıklardır; ancak varoluşsal olmamakla birlikte önemlidirler.¹ Öte yandan ABD'nin kaba güç, AB'nin ise yumuşak güç ile özdeşleştirilmesine yol açan farklı dünya görüşleri bir sebep değil, iki tarafın farklı tarihsel deneyimleri, misyon ve kapasitelerinin sonucu olarak da okunabilir.

Çalışma, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği çok taraflı ve hukuk üzerinde şekillenen bir güvenlik anlayışının, kuramsal ve pratik olarak, ABD'nin savunduğu cebre dayalı ve tek taraflı güç kullanımına dayanan güvenlik anlayışına tamamen karşıt bir durum oluşturmadığı varsayımından yola çıkmaktadır. Liberal dünya için her iki güvenlik tasarımının konuya ve olaya göre aslında birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşıdığını savunan bu çalışma, temel sorunun "uluslararası güvenliğin nasıl sağlanacağı" konusundaki hayati olmayan fikir ayrılıkları ve birtakım gündelik çıkarlar olduğunu, bu anlamda geçici ve yapay olan bu ikiliğin taraflarının küresel bir işbirliği/işbölümü çerçevesinde krizi aşacakları iddiasındadır. Bu doğrultuda çalışma, Irak savaşındaki ikiliğin niçin yapay olarak değerlendirilmesi gerektiğini, anlaşmazlığın fikri ve reel politik kökenleri kadar, tarafların tezleri, çıkarları, kapasiteleri ve yüklerine dikkat çekerek açıklamayı amaçlamaktadır.

¹ Andrew A. Michta, "Transatlantic Troubles- Are they America's loss?", *The National Interest*, Kasım/Aralık 2006, s. 62.

Çalışmanın kuramsal bölümü, ABD ile Batı Avrupa'nın Irak Savaşı sırasındaki anlaşmazlıklarını liberal dünyanın küresel güvenlik tasarımlarına atfen açıklayacaktır. Bu doğrultuda liberal dünyanın güvenlik tasarımlarında hegemonla yüklenen roller ve hegemonun Soğuk Savaş sonrasında neo-liberal projeye olan katkısı tartışılacaktır. Çalışmanın reel politik temelli ikinci bölümü, liberal dünyadaki ikiliğin Irak Savaşı öncesindeki temalarını inceleyecektir. Üçüncü bölümü, Irak özelinde yaşanan ikilik kapsamında tarafların öncelikleri, çıkarları ve çatıştıkları noktalar üzerinde duracaktır. Son bölümde ise, taraflar arasındaki ikiliğin kalıcı olup olmayacağı konusunda, tarafların kapasiteleri ve yükleri ışığında bir öngöründe bulunulacaktır.

Liberal Dünyada Tekyanlılık ve Hegemonla Bakış

Liberal demokrasilerin gelişerek yayılması ve serbest pazar ekonomisinin oluşturduğu karşılıklı bağımlılığın uluslararası barışa katkısı gibi iki temel unsur üzerine şekillendirilen liberal uluslararası kuram, I. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası güvenliğe yönelik tüm çabalarda ön plana çıkmış ve kuramsal alanın dışında pratikteki girişimlerde de etkili olmuştur. Bu etkinin altında, dünyanın belli başlı güçleri olarak nitelendirilebilecek Batılı aktörlerin liberal prensiplere olan bağlılığı ve bu prensiplere meydan okuma dönemlerinden başarıyla çıkmış olmaları yatmaktadır. Gerek II. Dünya Savaşı gerekse Soğuk Savaş sırasındaki meydan okumaları bertaraf eden Batı dünyası, büyük ve orta ölçekli güçlerin etrafında kümelenmiş bir değerler bütünü yaratmış ve liberallerin uluslararası güvenlik tasarımlarını da bu değerler bütününe korumaya yönelik stratejiler oluşturmuştur.

Uluslararası güvenliği kurgularken ortak değerler üzerinden yola çıkan liberal dünya tasarımı, baskıcı rejimler yerine demokrasiyi; korunmacı ekonomi yerine serbest ticareti; güç dengesi siyaseti yerine hukuka dayalı kolektif güvenlik rejimini tercih etmiş ve uluslararası birlikteliği cebre değil "ortak iradeye" dayandırmayı hedeflemiştir.² Bu çerçevede tüm dünyada demokratik yönetimlerin kurulması -ki bu rejimlerin birbirleriyle savaşmayacağı tasarlanmıştır- ve serbest ticaretle belirlenen karmaşık bir bağımlılık ilişkisinin var olması, liberal dünya tasarımcılarının evrensel barış için vurgu yaptıkları temel konulardır.

² Liberal kuramın uluslararası ilişkilere dair temel önermeleri için bkz., Scott Burchill, "Liberal Internationalism", Scott Burchill et.al. (der.), *Theories of International Relations*, Londra, MacMillan Press, 1996, s. 28-67; Charles W. Kegley Jr. ve Eugene R. Wittkopf, "Liberal Institutionalism", *World Politics: Trend and Transformation*, Fourth Edition, New York, St.Martin's Press, 1993, s. 30-33; Joshua Goldstein, "Alternatives to Power Politics", Joshua Goldstein ve Jon C. Pevehouse (der.), *International Relations*, Fourth Edition, New York, Longman, 2001, s. 108-119; Michael W. Doyle, "Liberalism and World Politics", Michael W. Doyle ve G.John Ikenberry, *International Relations Theory*, New York, MacMillan, 1993, s. 275.

Dünya tarihini liberal düşünce ile ona meydan okuyanların tarihi olarak anlamlandıran liberaller,³ uluslararası güvenlik tasarımlarını hukuk çerçevesinde şekillenen çok taraflı girişimler üzerine kurmuşlarsa da, hegemon bir gücün varlığına ve tek taraflı girişimlerine de kapıyı tamamen kapatmamışlardır. Bir başka deyişle liberal uluslararası kuram, hegemonu barışı sağlamadaki yegâne unsur olarak algılamaz⁴ ancak hegemon bir devlete olan ihtiyaca da vurgu yapmaktan çekinmez. Öyle ki hegemon devletin varlığının, uluslararası sistemde düzeni sağlayacağı, anarşiyi azaltacağı, potansiyel saldırganları caydıracağı, serbest ticareti destekleyeceği, dünya para piyasalarının endeksleneyeceği ve güvenle kullanacağı bir para birimini sunacağı ve orta ve küçük ölçekli güçler arasındaki anlaşmazlıkları kontrol edeceği düşünülür.⁵ Hegemona biçilen rol, küresel ilişkiler üzerindeki etkisi ve gücünü kullanarak tüm politik ve finansal istikrarsızlık kaynaklarını kontrol etmesidir.

Kavramı politik-ekonomi yazınında tartışan iktisatçılardan Kindleberger, hegemonya yerine “lider ülke” kavramını kullanarak ona olumlu bir anlam yüklemiş, uluslararası ekonomik sistemin işleyişini garanti altına alacak bir lider ülke olmayışının veya liderin bu rolü üstlenmede isteksiz davranışının felaketle sonuçlandığını, 1929–30 ekonomik buhranının sonuçlarının altını çizerek göstermiştir.⁶ Bu bakış açısıyla okunduğunda, hegemon bir gücün rolü, kriz dönemleriyle özdeşleştirilmekte ve bu dönemlerde hegemona biçilen rol sistemi koruyucu-kollayıcı bir karakter taşımaktadır. Kindleberger gibi yazarların İkinci Dünya Savaşı ve öncesindeki buhranları hegemonun yokluğuna bağlamaları, aslında liberal dünyanın istikrar özleminin bir dışavurumudur.

1945 sonrasında liberal dünyanın hegemona yüklediği işlevsellik, hegemon güç etrafında askeri-politik ve ekonomik kümelenmeyi sağlamıştır. Hegemon güçten, sistemin üzerine inşa edildiği değerleri temelden sarsabilecek meydan okumalara engel olması beklenmiştir. Sovyetler Birliği tehdidinin yoğunlaştığı 1945–1960 arası dönemde hegemon güç, ortak bir fayda için hem askeri hem de ekonomik ve politik anlamda çalışmış ve maliyeti üstlenmeyen liberal dünyanın diğer aktörleri de bu faydadan pay almışlardır. Krasner’in “gücün ortak fayda için kullanılması” olarak adlandırdığı bu işlevsellik, uluslararası ekonomide istikrarın hegemon etrafında kümelenen tüm aktörlere sağlayacağı faydalara dikkat çek-

³ Burchill, “Liberal Internationalism”, s. 28.

⁴ Doyle ve Ikenberry, *International Relations Theory*, s. 106.

⁵ Goldstein ve Pevehouse, *International Relations*, p. 94.

⁶ Charles Kindleberger, “An Explanation of the 1929 Depression”, *The World in Depression 1929–1939*, Berkeley, University of California Press, 1971, s. 291–308, www.mtholyoke.edu/acad/intrel/poll16/hegemony.htm (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

mektedir.⁷ Ancak Soğuk Savaş ortamı hegemon etrafındaki kabullenişin ve uluslararası ekonomide önceki dönemlere göre sağlanan görece istikrarın aslında hegemonun tartışılmaz askeri güç/kaba güç şemsiyesinin dayattığı zorunluluklardan kaynaklandığı bir süre sonra ortaya çıkmıştır.

Liberal dünya tarafından bu kadar önemsenen ve olumlu anlamlar yüklenen hegemonya siyaseti, 1970'lerde uluslararası ilişkilerin pek çok kuramsal yaklaşımı tarafından eleştirilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Atilla Eralp'in vurguladığı gibi karmaşıklaşan ve yeni aktörlerin kabul gördüğü uluslararası ilişkilerde, liberal kuramcılar bile hegemon devlet olmasa da sistemin ayakta kalacağını düşünmeye başlamışlardır.⁸ Bu noktada hegemon gücün kaba güç şemsiyesi dışında "rıza" ya dayanan bir liderlik işlevi sürdürmesi gerekliliği sıkça dile getirilmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın devam etmesi liberal dünya içinde bu konudaki fikir ayrılıklarının derinleşmesine engel olmuştur.

Soğuk Savaş'ın belki de sonuna kadar baskılanan üstü kapalı bir gerginlik neden Irak Savaşı sırasında liberal dünya içinde bir ikiliğe sebep olmuştur? Soğuk Savaş sırasında hegemon devletin askeri güç şemsiyesi altında bulunmaktan hiç de rahatsız olmayan Batı Avrupa kanadının Irak Savaşı'nda gösterdiği tepkinin nedenleri nelerdir? Batı dünyasını bir arada tutan ortak değerlerin koruyucusu olarak görülen hegemon bir anda nasıl bu değerlere ihanet etmekle suçlanır hale gelmiştir? Bu sorulara verilecek muhtemel cevaplar, hegemonun kendisine liberal dünya tarafından yüklenen rol ve görevlerden uzaklaştığı iddialarının temellerini de gözler önüne serecektir.

İkiliğin sebeplerine kuramsal seviyede verilen pek çok cevap bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; hegemon tarafından sıkça dile getirilen "özgür dünyaya topyekûn saldırı" argümanının, Batı'nın diğer aktörleri tarafından yeterince inandırıcı bulunmamasıdır. Soğuk Savaş sırasında hegemonun en büyük meşrulaştırma aracı olan Sovyet tehdidi algısı, tek taraflı askeri güç kullanma senaryolarını meşru kılarken, Irak'ın petrol zengini Kuveyt'i işgal etmesi de Batı dünyasında benzer bir seferber edici etkiyi yaratmıştır. 11 Eylül 2001 ve ardından Madrid ve Londra'daki terör olayları da Avrupa'da hegemonun tek taraflı askeri müdahalesini kabullendirici bir etki yaratmışsa da, NATO'nun Afganistan operasyonunun ardından bu etki giderek azalmıştır. Irak'ta iddia edilen kitle imha silahlarının bulunamaması da, uluslararası kamuoyunda ABD tarafından uygulanan güç politikasını tartışılır hale getirmiştir. Bu durum tek taraflı güç siyasetini sadece küre-

---

⁷ Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", Stephen D. Krasner (der.), *International Regimes*, Ithaca, Cornell University Press, 1983, s. 13.

⁸ Atilla Eralp, "Hegemonya", *Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Atilla Eralp (der.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2006, s. 163.

sel meydan okuma dönemlerine özgü saymış Batı dünyası içinde doğal olarak fikir ayrılıklarına sebep olmuştur.

İkinci olarak terörizme yaklaşımdaki farklılıklardan söz edilebilir. 1991'den sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yerine yeni bir düşman tanımlama arayışı 11 Eylül'le birlikte ete kemiğe bürünür ve ABD güvenliği askeri bir kavram olarak algılamaya devam ederken, Avrupa'nın ise daha geniş ve çeşitli sektörlere yayılan bir güvenlik algısına sahip olması çelişkili görünmektedir. Her iki yaklaşım da "küresel karmaşa"⁹ ve benzeri küresel dönüşüm tezlerini doğrulamakta, yeni tehditler ve mücadele biçimleri tanımlamaktaysa da, terörizmin Sovyetler Birliği gibi açık bir ideolojiye ve siyasi hedeflere sahip bir düşman olup olmadığı konusunda fikir birliği yoktur. Terör örgütlerinin kör şiddete dayalı ve programsız tutumları onları az gelişmiş dünya halkları için ciddi bir alternatif haline gelmekten alkoymaktadır. Bugün Orta Doğu ve Asya kökenli terör örgütlerinin, Batı dünyasının ekonomik ve siyasal düzenine karşı bir tehdit oluşturdukları iddiası genel olarak kabul edilmekle birlikte, bu örgütlerin mevcut düzene alternatif hiçbir programlarının bulunmaması, liberal dünyanın kendi geleceği ile ilgili kaygıları dindirmiş gibidir. Francis Fukuyama'nın 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında kaleme aldığı "Hala Tarihin Sonundayız" makalesi aslında bu tehdidin küresel bir alternatif yaratma olasılığının yeni-muhafazakârlar açısından bile ne derece inandırıcılıktan uzak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹⁰ Batı dünyasının pek çok üyesi için terör örgütleri sadece tehdittir ve bu tehdidin küresel bir alternatif yaratma olasılığı yok denecek kadar azdır. El-Kaide terör örgütü Batı için ne Nazi Almanyası ne de Soğuk Savaş'ın kuvvetli Sovyetler Birliği'dir. Terör örgütlerini sadece tehdit olarak gören bu bakış açısı hegemonun seferber edici ve sistemi koruyucu-kollayıcı rolünü küresel kriz dönemlerindeki gibi kuvvetlendirememiş ve hegemon siyasetine gerçek bir mesruluk kazandıramamıştır.

Üçüncüsü; liberal değerlerin korunması ve kollanması ile görevlendirilen hegemon devletin uyguladığı siyasetin, bugün "koruyucu-kollayıcı" rolün çok ötesinde cebre dayalı ve liberal projeye zarar verici bir güç siyasetine dönüştüğü de iddia edilmektedir. Buna göre, ABD'nin küresel güç siyaseti her ne kadar "özgür dünya"nın yani "ortak fayda"nın korunmasına vurgu yapsa da, bu siyaset

⁹ Uluslararası politikanın yeniden şekillenmesi, egemenlik ve otorite krizleri, aktörlerin dönüşümü ve yeni aktörlerin ortaya çıkışı bağlamında tanımlanan "küresel karmaşa" tezi ve çeşitlemeleri için bkz., James Rosenau, *Turbulence in World Politics A Theory of Change and Continuity*, Princeton, Princeton University Press, 1990; James Rosenau ve Ersel Aydın (der.), *Globalization, Security, and the Nation State-Paradigms in Transition*, Albany, State University of New York Press, 2005.

¹⁰ Francis Fukuyama, "We Remained At the End of History", *The Independent*, 11 Ekim 2001.

liberal dünya tasarımının temel önermelerine en büyük zararı vermektedir. Jan Pieterse'nin neo-liberal küreselleşme projesi ile ABD'nin güç siyasetini taban tabana zıt iki program olarak ilan ettiği çalışması, "koruyucu-kollayıcı" siyasetin terk edilip küresel bir imparatorluk tasarımının nasıl uygulamaya konulduğuna dikkat çekmektedir.¹¹

Pieterse'ye göre bugün hegemon ülke, devlet işlerinde gizliliğe vurgu yapan, savunma siyasetini belirli bir toprak bütünü'nün korunması ile tanımlayan, gerektiğinde bir ulus yararına piyasaya müdahaleyi kabul edilebilir sayan, "öteki" korkusundan beslenen ve sürekli tehditler ekseninde kendini tanımlayan bir imparatorluk siyaseti izlemektedir. Bu siyaset, şeffaf ve topraksallık endişesini aşmış, müdahalesiz serbest piyasa dinamiklerini ve sistem etrafında gönüllü irade ile birleşmeyi savunan küresel bir neo-liberal proje ile çatışmaktadır.¹² Liberalizmin pratiğinden ziyade klasik felsefi temellerine vurgu yapan bu görüşe benzer fikirleri dile getiren Nazım İrem ve Çınar Özen'e göre de ABD bugün uyguladığı cebre dayalı ve tek taraflı dış siyaseti ile düşünsel anlamda, liberalizmin "eşitlikçi ve aşırı özgürlükçü" yaklaşımını eleştiren, Straussçu bir anti-liberalizmi beslemektedir.¹³ Yeni muhafazakârların fikri kılavuzluğunda uygulamaya konan bu siyasetin liberal dünyanın geri kalanında bir rahatsızlık yaratması bu bağlamda sürpriz olmayacaktır. Bu iddiayı kuvvetlendiren bir başka gelişme, Orta Doğu'da ve Irak özelinde liberal demokrasiyi yerleştirme projesinin aslında liberal değerlerle taban tabana zıt bir görüntü ortaya çıkarmasıdır. Taslak Irak anayasasının dini kuralların tartışılmazlığına vurgu yapması, kadın haklarına dair en ufak bir düzenlemenin yapılmaması ve demokrasinin etnik ve dini cemaatçilik üzerinden kurulmaya çalışılması, liberal değerlerle ne ölçüde örtüşmektedir? Bu denli çok soru işaretini barındıran bir projenin liberal dünya içinde kolaylıkla kabul edilip desteklenmesi çok da mümkün olmamıştır.

Liberal dünyanın iki tarafı arasındaki yapay ayrılığa kuramsal düzeyde getirilebilecek dördüncü açıklama, hegemonun ortak iradeden kaynaklanan meşruiyetini, ortak bir düşmanın yokluğunda sistemi rehin alarak yeniden yaratmaya çalışmasıyla anlaşılabilir. Bu durum ulusal çıkar-ortak fayda ikilisini bir araya getirebilmenin yegâne yolu olarak gözükmektedir. Rejimlerin onları oluşturan prensipler ve normlarla yaşadığını dile getiren Krasner'e göre hegemonyanın

---

¹¹ Jan Nederveen Pieterse, "Neoliberal Empire", *Theory, Culture and Society*, Cilt 21, No 3, 2004, s. 130.

¹² Ibid., s.130.

¹³ Liberalizmin eşitlikçiliğine ve aşırı özgürlüklerine karşı tepkici ve aynı zamanda seçkinci bir düşünsel akım yaratan Leo Strauss'un yeni muhafazakar Amerikan dış politikası üzerindeki etkileri için bkz., Nazım İrem ve Çınar Özen, "Yenimuhafazakar Amerikan Dış Politikasının Strassçu Temelleri", Çınar Özen ve Hakan Taşdemir (der.), *Yenimuhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, Odak Yayınevi, 2006, s. 13-45.

ortak fayda yerine sadece belirli çıkarlar için kullanılması durumunda, hegemon güç diğer aktörlerin davranışlarını etki altına alabilmek için rejimi rehin almaktadır.¹⁴ Bu durumda hegemon gücün zayıflaması ihtimali, diğer güçlere ve aktörlere rejimin çökmesi olarak sunulmaktadır. “Biz çökersek sistem de çöker” vurgusu, hegemonu sadece kriz dönemlerinde verilen cebre dayalı siyaset yapma biçimini meşrulaştırma ve olağanlaştırma imkânı tanımaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasında bu saldırıların asıl hedefinin ABD değil “özgür dünyanın kalbi” olduğunu sıkça dile getiren bu söylem, hegemon devletin kendi ulusal çıkarları ile küresel faydaları örtüştürmeye çalıştığını ve meşruiyet peşinde olduğunu göstermektedir. Ancak bu söylemin inandırıcılıktan uzak olduğu Irak krizi esnasında açıkça görülmüştür.

Özetle liberal teoriler hegemonya veya lider ülke kavramının hukuk ve ortak irade temelinde şekillenen güvenlik anlayışının karşıtı olmayıp, onun küresel meydan okuma dönemlerindeki tamamlayıcısı olduğu görüşündedir. Bu dönemler dışında cebre ve tek yanlı politikalara başvurulmayacağı konusunda Batı Avrupa’da bir uzlaşma olduğu, ABD için ise tekyanlılığın olağan olduğu varsayılmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde liberal dünyada yaşanan ABD-AB ikiliğinin de belirgin bir ortak düşmanın yokluğunda küresel tehditlerin boyut ve kapasitelerine ilişkin bir algı farklılığından doğduğu öne sürülmekte ve tarafların değerlerinin ve uluslararası güvenlik tasarımlarındaki tutumlarının bu farklılığı derinleştireceği öngörülmektedir. Bize göre bu yaklaşım bir yandan hegemonun olağan dönemlerdeki çıkarların koordinasyonu işlevlerini ve liderliğine duyulan ihtiyacı hafife almakta, diğer yandan da çok taraflılığın küresel meydan okuma dönemlerinde de uluslararası politikanın önemli bir unsuru olduğunu ihmal etmektedir.

Irak krizi, hegemon ile diğer büyük güçler arasındaki ilişkilerde Soğuk Savaş ortamının yol açtığı dengeyi ve kurumlara dayalı uluslararası politik işleyişi kendi lehine çevrilmek isteyen ABD’nin bu yöndeki girişimine, bütünleşme projesinde attığı önemli adımların da etkisiyle küresel bir ekonomik ve siyasi güç olmaya soyunan Batı Avrupalı merkez ülkelerin nereye kadar direnebileceklerini görme denemesi olarak değerlendirilebilir. Her iki taraf da kriz esnasında sınırlarını denemiş ve değerlendirmiştir. Bu, sonraki bölümde ele alınacağı gibi sinyalleri Irak Savaşından önce doğan hatta Soğuk Savaş sırasında da var olan ancak baskılanan gerçek bir mevzi savaşımına işaret etse de, liberal dünyada bir ikilik olarak adlandırılmasına izin verecek derinliğe ve sürekliliğe sahip değildir.

---

¹⁴ Krasner, “Structural Causes”, s. 16.

Irak Savaşı Öncesinde Ayrılık Sinyalleri

Irak Savaşı ABD-Fransa/Almanya ilişkilerinin seyrini etkileyen önemli bir süreç olmakla birlikte gerilimin tırmanmasının sadece ABD'nin Irak'a müdahale planıyla ortaya çıkmadığı aşikârdır. Irak Savaşı bu süreçte önemli bir tetikleyici olmakla beraber, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren bizim “yapay” olarak nitelendiğimiz bu ayrılığın arka planını oluşturan unsurlar belirmeye başlamıştır. Bu bölümde ayrılığın Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte nasıl şekillendiği incelenecektir.

Liberal dünyadaki ayrılığın köklerini Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllarda arayan yazarlardan T. Terriff bu yıllarda ortaya çıkan üç meselenin bugünkü ayrılığın sebeplerini oluşturduğunu düşünmektedir. Sözü edilen üç mesele Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen ardından su yüzüne çıkan NATO'nun alan-dışı rolü, Avrupa'nın ortak savunmadaki rolü ve ABD'nin Avrupa'daki rolüne ilişkindir.¹⁵

Terriff ilk olarak NATO'nun bölge dışında askeri görevler üstlenmesi konusunun ittifakın kuruluşundan beri bir tartışma konusu olduğunu iddia etmektedir. Avrupalı üyeler ittifakın, ABD'nin Avrupa dışı harekâtlarında kullanılmasına karşı çıkmış¹⁶, bu tür harekâtlara destek için BM bünyesinde girişimlerde bulunma taraftarı olmuşlardır. ABD de ittifakın öncelikli kuruluş amacı olan, Avrupa'da komünizmin engellenmesi projesine zarar vermemek için ısrarcı olmamış ve Atlantik dışı müdahaleleri tek taraflı olarak ya da istisnai durumlarda (Kore müdahalesi, Körfez krizi) BM şemsiyesini kullanarak yürütmüştür. Ancak Soğuk Savaş'ın ardından NATO'nun coğrafi sorumluluk sahasına dair tanımlamalar değişmeye başlamıştır. NATO'nun 1995'te Bosna'ya müdahalesiyle birlikte, komşu bölgelerde Avrupa'nın güvenliğini ve barışı tehdit edebilecek durumlara müdahale edebileceği ortaya çıkmıştır. Avrupa kıtası dışında müdahale konusu ise gündeme ancak 11 Eylül'den sonra gelmiştir. Bu durumda askeri müdahalenin gerekçeleri ve yöntemi konusu liberal dünyada yüksek sesle tartışılır hale gelmiştir.

Terriff ikinci olarak Avrupa'nın ortak savunmadaki rolünden doğan sorunlara işaret etmiştir. Buna göre NATO'da yükün paylaşımı ve Avrupa ordularının yetersizliği konusunda ABD'nin öteden beri var olan şikâyetleri 1990'larda gerilim yaratmaya başlamış ve SSCB tehdidinin yokluğu ABD'nin bu konuda bazı adımlar atmaya başlamasını kolaylaştırmıştır. ABD'nin, NATO'nun Kosova müdahalesi sırasında operasyonu (üstelik elle tutulur bir askeri katma değer sağlamayan) 19 üye ülkenin hiçbir zaman tam olarak örtüşmeyen politik gözetimi altında yürütmenin yarattığı sınırlılıklardan ve onları kapsamaya çalışırken operasyonun etkililiğinin azalmasından çıkarttığı dersler, onu nihai olarak “koalisyon misyonu değil, misyon koalisyonu belirler” anlayışına götürmüştür. Bir başka deyişle çok taraflılığın Balkanlar'daki kötü sicili ve hemen ardından gelen 11 Eylül saldırıları ABD'ni kendine bağlı *ad hoc* koalisyonlara dayanmaya zorlamış-

¹⁵ Terry Terriff, “Fear and Loathing in NATO: The Atlantic Alliance After the Crisis over Iraq”, *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 5, Sayı 3, 2004, s. 419–446.

¹⁶ Ibid, s. 422.

tır.¹⁷ Nitekim Afganistan savaşının ilk günlerinde ABD, NATO'nun desteğini reddetmiş ve operasyonu kendi imkânları ve gönüllü ülkelerin katkılarıyla yürütmüştür. Irak savaşının başında ise ABD, NATO'dan yalnızca Türkiye'nin korunması çerçevesinde marjinal bir destek talep etmiştir. Diğer bir ifadeyle Avrupa'nın liberal dünyanın savunulmasında gösterdiği isteksizlik ve Bosna-Kosova krizlerinin yönetiminde gösterdiği basiretsizlik, ABD'yi Avrupa'nın güvenlik yöntemleri konusunda yeniden düşünmeye zorlamıştır.

Bununla bağlantılı olarak Terriff'in üçüncü ve temel vurgusu, ABD'nin Avrupa savunmasında üstlendiği askeri rol ve de bundan kaynaklanan NATO'daki doğal siyasi/askeri üstünlüğünün Avrupa'nın ABD'ye bakışının patolojik bir şekilde korku-bağıllık-nefret üçgeninde gelişmesine yol açmış olduğudur. Öyle ki, ABD hâkimiyetine en çok tepki gösteren ve Avrupalı devletlerin NATO'nun siyasi ve askeri karar alma süreçlerinde ABD ile eşit olmasını savunan Fransa, ABD'nin Avrupa'daki, özeldede Almanya'daki askeri varlığını çekmesinden de en çok korkan devlet olmuştur. Avrupa açısından varlığın gereksinim duyulan ve aynı zamanda varlığından da şikâyet edilen ABD'ye bakış, her iki tarafta da fikir ayrılıklarının kolaylıkla belirebileceği gelgitlerle doludur. Korku-nefret ikileminde kalan Avrupalı devletlerin yaşadığı gelgitler, ABD'nin Irak planı sonrasında hegemonun tek yanlı davranışlarına karşı biriken tepkinin Fransa/Almanya ekseninde patlamasına vesile olmuştur.

Teriff'in Soğuk Savaş sonrasında gelişen liberal dünyadaki ikiliği açıklamada kullandığı temaların, her iki tarafın güvenlik anlayışları, kriz yönetimindeki becerileri ve kapasitelerinden oluştuğu görülmektedir. İkiliği şekillendiren süreçte büyük düşmanın ortadan kalkması sonrası beliren uluslararası atmosferin de çok büyük etkisi vardır. Uluslararası karar alma süreçlerinin bugünkü denli politikleşmesinin ve kamusal tartışmaya açılmasının Soğuk Savaş sırasında düşünülmesinin bile imkânsız olduğu¹⁸ hatırlandığında, eski ortak düşmanın ortadan kalkmasının ikiliğin ortaya çıktığı politik atmosferi nasıl şekillendirdiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Irak savaşı özelinde tartışılan ABD tekyanlılığı tam da bu temalar ve atmosfer içerisinde şekillenmiştir.¹⁹ ABD tekyanlılığına en ağır eleştiriler, Irak Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmışsa da, Washington yönetimlerinin zaten 90'lı yılların başından itibaren bu eğilimi gösterdiklerini söylemek mümkündür.

¹⁷ Ibid, s. 424-425.

¹⁸ Hall Gardner, "The Iraq Crisis and Its Impact on the Future of the EU-US Relations: An American View", 2003, www.cicerofoundation.org/pdf/gardner_iraq.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

¹⁹ Literatürde buna karşıt görüşlere de rastlanmaktadır. Kimi yazarlar 1990'da Irak'a BM kararı çerçevesinde yapılan müdahaleyi, ortak ideallerin ve değerlerin belirlediği ve BM'nin kurucularının hayal ettiği küresel bir yönetim sistemine geçiş olarak yorumlamakta ve Bush dönemini bundan bir sapma olarak nitelemektedirler. Bush yönetiminin, güncel güvenlik tehditlerine devletlerin ve hatta devlet dışı aktörlerin ortak hareketiyle karşı konabileceği görüşünden uzaklaştığını, hegemonik tek kutupluluktan emperyalist tek kutupluluğa geçtiğini öne sürmüşlerdir. Elke Krahmman, "American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security?", *International Studies Review*, Cilt 7, 2005, s. 532, 539.

Amerikan dış politikasında tekyanlıcılık Irak savaşına özel olmayıp, sinyallerini 80'lerin sonlarından itibaren vermiştir. Amerikan Kongresi'nin Reagan yönetiminden bu yana pek çok anlaşma ve sözleşmeyi onaylamayı reddetmesi ve dış yardımları azaltması, Amerikan hükümetlerinin BM ve diğer uluslararası kurumlara aidatlarını ödemeyerek BM'ye borcunun 1,5 milyar doların üzerine çıkması ve 1960'larda bütçedeki payı %4 olan uluslararası ilişkiler harcamalarını %1 seviyesine düşürmeleri, tekyanlıcılığın Irak Savaşı öncesinde de görüldüğünü göstermektedir.²⁰

Bush iktidarı bu eğilimin yoğunlaştığı bir dönem olarak ayırt edilebilirse de, selefi Clinton'ın da çok taraflılığa retoriksel bağlılığına rağmen tek taraflı biçimde hareket ettiği olaylara rastlanmaktadır.²¹ Clinton döneminde ABD'nin Bosna'da ancak kendi çıkarlarının öyle gerektirdiği anda müdahale etmesi, Kosova müdahalesinde Avrupalı müttefiklerinin kimi taleplerini geri çevirmesi, Irak'ta rejim değişikliği politikasının Clinton tarafından resmileştirilmesi ve hatta önleyici savaş doktrininin gerçekte ilk kez Clinton döneminde ortaya atılması gibi gelişmeler, tekyanlıcılığın Clinton döneminde de var olduğunu iddia edenlerin dikkat çektiği noktalardır.²² Keza ABD-Fransa ilişkileri de Clinton döneminde açıkça bozulmaya başlamıştır. Fransa'nın 1995'te NATO'nun birleşik kuvvetlerine yeniden katılma isteği ilişkileri yumuşatsa da pazarlıklar sırasında Güney Akdeniz kuvvetlerinin başında Avrupalı bir komutanın bulunması talebinin reddedilmesinden sonra konu gündemden düşmüştür. Fransa'nın Clinton yönetimine Kosova operasyonuna karadan dâhil olması için baskı yapması ve istediği karşılığı alamaması sonucu Avrupa'da daha güçlü bir ortak güvenlik ve savunma politikası arayışı doğmuştur. ABD ise Avrupa'da NATO'nun gücünden çalacak ve ona tabi olmayan her türlü askeri girişime karşı çıkacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bush'un iktidara gelmesiyle ise ilişkiler hızla kötüleşmiş, Fransa ABD karşıtı rüzgârı bir süreliğine de olsa arkasına almayı başarmıştır.²³

George W. Bush döneminde, tekyanlıcılığın istisna olmaktan çıkıp tamamen olağanlaştırıldığı dikkat çekmektedir. ABD'nin Kyoto Protokolü'nden çekilmesi, Biyolojik Silahlar Konvansiyonu'nun bir denetleme mekanizması oluşturmasına

---

²⁰ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu- Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz?*, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s. xi, 176-177; Barry Buzan ve A. Gonzalez-Pelaez, "International Community' After Iraq", *International Affairs*, Cilt 81, No 1, 2005, s. 46.

²¹ 1996 ve 1997 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejileri, çok taraflılığa ve yumuşak güvenlik meseleleri olarak isimlendirebileceğimiz çevresel bozulma, salgın hastalıklar ve yoksulluk gibi konulara dikkat çekmeleriyle, Bill Clinton'un halefi George W. Bush döneminden en azından retorikte ayrı durduğunu göstermekteydi.

²² Gardner, "The Iraq Crisis"; Terriff, "Fear and Loathing", s. 434.

²³ Irwin M. Wall, "The French-American War Over Iraq", *The Brown Journal of World Affairs*, Cilt 10, No 2, 2004, s. 129.

ilişkin protokolü reddetmesi, küçük silah ticaretinin sınırlandırılmasına ilişkin BM kararının içeriğini hafifletmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna ilişkin Roma Statüsü'nden imzasını çekmesi, Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Anlaşması'nı onaylamayı reddetmesi, anti-personel kara mayınları sözleşmesine Clinton yönetiminde getirilen itirazı yeniden belirtmesi gibi gelişmeler, Irak Savaşı öncesinde liberal dünyadaki ikiliğin patlak vereceğinin haber-cileriydiler.²⁴

Henüz Bush iktidarının ilk aylarında ABD'nin tekyanlılığına karşı tepkiler oluşmaya başlamıştı. ABD Avrupalı müttefiklerinin desteğini alamayarak 1947'den beri ilk defa BM İnsan Hakları Komisyonu'na yeniden seçilemedi. Ancak Amerikan Temsilciler Meclisi'nin BM'ye fon verilmemesi yönündeki karşı kararı ABD'nin bu tepkileri çok da dikkate almayacağını göstermekteydi.²⁵ ABD'nin Aralık 2001'de Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmesi; Bush'un Ocak 2002'deki "şer eksenini" açıklaması ve Mart 2002'de basına sızan nükleer durum değerlendirme raporunun da gösterdiği üzere ABD'nin İran, Irak, Kuzey Kore, Suriye ve Libya'yı uluslararası terörizmle ilişkilendirerek hedef tahtasına yerleştiriyor oluşu; serbest ticarete bağlılığını ısrarla vurgulamasına rağmen Avrupa ve Asya'dan ithal edilen çeliğe %30 gibi yüksek bir oranda gümrük vergisi uygulaması; Ulusal Güvenlik Stratejisi'yle deklare edilen önleyici savaş doktrini; Irak'ta rejim değişikliği çağrıları; savunma bütçesindeki muazzam artış; daha onaylamadığı Deniz Sözleşmesi Yasası'nın yargı sınırlarına karışmak; halen 160'dan fazla ülkenin katıldığı Kyoto Protokolü'nü "ölü" kabul ettiğini açıklamak; hoşlanmadığı ülkelerle iş yapan yabancı şirketlere ağır cezalar uygulamak vb., rahatsız edici hareketleri gibi tek yanlı retorik ve eylemlerin giderek hâkim olması ABD'ye yönelik tepkileri arttırmıştır.²⁶

Irak Savaşı, Restleşme ve Çıkar Çatışması

Irak Savaşı'nın çok daha öncesinde belirmeye başlayan Amerikan tekyanlılığı ve karşı tepkiler, 2003 sonrasında bir kriz yaratırken, krizin taraflarının çıkarlarını örtüştürmede bir süreliğine sorun yaşadıkları görülmüştür. Sovyet tehdidi döneminde kolaylıkla gerçekleşen ve 1991 Körfez Savaşı sırasında zorlanmadan üstesinden gelinen, hegemonun hayati çıkarları ile liberal dünyanın ortak faydalarını örtüştürme girişimleri Irak Savaşı sırasında işe yaramamıştır. Hegemonun hayati çıkarlarının liberal dünyanın ortak faydası ve Avrupa'nın çıkarları ile çelişir bir izlenim bırakması, krizin taraflarını Soğuk Savaş sırasında akla bile getirilemeyecek bir tartışmanın içine sürüklemiştir.

²⁴ Steve Smith, "The End of the Unipolar Moment? September 11 and the Future of World Order", *International Relations*, Cilt 16, No 2, 2002, s. 175.

²⁵ Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, s. 193–194.

²⁶ Buzan ve Gonzalez-Pelaez, "International Community", s. 42; Steve Smith, "The End of the Unipolar", s. 176.

Hayati çıkar, tehdit edildiğinde hükümetin riskli askeri operasyonlara, önlüyor savaşlara, nükleer silah kullanımına başvurmasına ve tehditle mücadeleye çok ciddi maddi kaynaklar ayırmasına toplumun büyük kesimlerinin destek vereceği çıkarlar olarak tanımlanabilir. Bu çıkarlar, dışarıdan gelebilecek bir saldırı karşısında ülke topraklarını ve halkını korumak ve bu birincil yaşamsal çıkarı gerçekleştirmek için gerekli diğer ikincil unsurları (bölge güvenliği, enerji/ulaşım/ticaret yollarının açık tutulması, dünya ekonomisi ve siyaseti açısından merkezi önemdeki alanların güvenliği gibi) sağlamak olarak özetlenebilir.²⁷ Bu ikincil unsurlar hem ulusal hem de uluslararası çıkarların alanına girmektedir ki, sorun da bu noktada ortaya çıkmaktadır.²⁸ Almanya/Fransa ikilisi, uluslararası ilişkilerin konusu ve yargı dairesinde bulunan başlıklarda ABD'nin hayati çıkarlarını öne sürerek tek yanlı kararlar almasını tepkiyle karşılamışlardır. Bu tepkinin arkasında yatan temel neden, tehdit algılamalarındaki farklılık ve AB'nin iç bütünlüğünü ve uluslararası politikadaki rol ve önemini tehdit altında hissetmesidir.

ABD Soğuk Savaş'ın bitiminden beri “düşman” veya “şer” güçler gibi sübjektif biçimlerde yeni bir düşman tanımlama arayışına girmiştir; ancak yeni tehditler, üzerlerinde asgari bir uzlaşma sağlanabilecek “görünür”lükte değildir. ABD varlığı tartışılan bu düşmanın dünyanın neresinde olursa olsun bertaraf edilmesini hayati çıkarlarının gereği olarak kabul etmektedir. Şüphesiz AB de benzer tehditler algılamakta, üstelik bunlar ABD'nin algıladığı tehditlerle de örtüşmektedir. Örneğin Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesi temel tehditleri terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bölgesel çatışmalar, çökmüş devletler ve organize suçlar olarak sıralamaktadır. Ancak, Soğuk Savaş'taki görünür tehditten farklı olarak bu yeni tehditlerin hiçbiri yalnızca askeri değildir ve bunlarla yalnızca askeri yöntemlerle baş etmek mümkün değildir.²⁹ Avrupa,

²⁷ James Thomson, “US Interests and the Fate of the Alliance”, *Survival*, Cilt 45, No 4, 2004, s. 208–209.

²⁸ ABD'nin yaşamsal tehdit/çıkâr kavramsallaştırmasının 11 Eylül ve/veya Irak Savaşı ile birlikte aniden değişim göstermediğini iddia edenlere de rastlanmaktadır. Thomson'a göre ABD'nin güvenlik yaklaşımında Soğuk Savaş'tan bu yana değişen bir şey yoktur; sadece algılanan yaşamsal tehdit SSCB'den terörizme kaymıştır ve askeri güç kullanımı/tehdidi temel mücadele aracı olmayı sürdürmektedir. ABD 11 Eylül'den sonra kolaylıkla terörizme karşı savaşı, yaşamsal çıkarların tesisi olarak tanımlamış ve Orta Doğu'yu bunun içerisine dâhil etmiştir. Irak örneğinde bu süreci bu ülkedeki kitle imha silahlarının Saddam rejimi ya da teröristler tarafından ABD'ye karşı kullanılabilmesi ve terörün temel yatağını oluşturan Orta Doğu'da askeri güç kullanarak ılımlı ve Batı yanlısı rejimler kurmanın terörizmi zayıflatacağı bağlantılarını kurarak hayata geçirmiştir. Thomson, “US Interests”, s. 212–213, 218.

²⁹ Örneğin terörizmle mücadele sadece silahla karşılığı değil, istihbarat, polis, yargı, askeri ve diğer araçların harmanlanmasını gerektirebilir. Bkz., “A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy”, Brüksel, 12 Aralık 2003, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

kendisi için hiç de yeni bir olgu olmayan terör ve siyasi şiddet karşısında ABD gibi *varoluşsal* bir tehdit algılamamakta³⁰ ve bu yüzden askeri olmayan mücadele biçimlerini de dikkate alan bir politika izlemektedir.

Avrupa'nın terör algısı ABD'den farklı olarak iç dinamiklerce şekillendiğinden, terörün ve çözümünün toplumsal kökenlerine vurgu yapılmaktadır. Brzezinski'nin deyimiyle, Avrupalıların terörizmi “kötülüğün bir bildirisinden ziyade siyasi bir açılım olarak” görmesi ve siyasi baskının terörü körüklediğini düşünmesi³¹ politika tercihlerinde farklılık yaratmaktadır. Bu tercih farklılığı doğrultusunda Almanya ve Fransa, Orta Doğu kaynaklı uluslararası terörün Arap-İsrail sorununa barışçı bir çözüm bulunmadan durdurulamayacağı ve Irak'a askeri müdahalenin terörü daha da tetikleyeceği düşüncesindedir.

Almanya, Irak'ın zaten çok güçsüz bir devlet olduğuna inanmakta ve işgalin daha fazla bölgesel istikrarsızlık ve Batı karşıtı tepki üreteceğini öne sürmektedir. Keza Fransa da 1991'den sonra oldukça güçsüzleşen Irak'ın “mevcut ve açık bir tehlike” oluşturmadığını, Sovyetleri 40 sene caydıran ABD'nin bu Irak'ı da caydırabileceğini düşünmektedir.³² Burada Bush'un politikası adeta “önleyici” değil “ihtiyati” müdahale şeklindedir; zira önleyici müdahale yakın bir saldırı olasılığında gündeme gelirken burada tehdit hipotetik ve uzun dönemlidir.³³

Avrupa “etkili çok taraflılığa dayalı bir uluslararası düzen”in, karşılıklı bağımlılık koşullarında, zorunlu ve gerekli olduğu düşüncesindedir. BM Anlaşması'nın uluslararası düzenin temel çerçevesini oluşturmaya devam etmesinden ve Transatlantik ilişkilerin NATO çerçevesinde geliştirilmesinden yanadır.³⁴ İşte Irak Savaşı'nın ABD'ye karşı biriken tepkileri bir krize yol açacak şekilde yoğunlaştırmasının kaynağında da bu olayda ABD'nin Soğuk Savaş sonrasındaki liberal dünyanın beklentilerine (ve Körfez savaşıyla vaat edilen kolektif güvenlik düzeyine) ciddi şekilde meydan okuyan yaklaşımı yatmaktadır. ABD'nin BM, NATO ve AB gibi çok taraflı kurumları önemsizleştiren yeni stratejisine politik özerkliğini ve manevra kabiliyetini bu çok taraflı düzenden alan aktörler tepki göstermişlerdir.

ABD'nin tek yanlı davranma eğiliminin liberal dünyanın askeri güvencesi olan NATO'yu zayıflatması olasılığı da Avrupa'daki hükümetleri endişelendirmiştir. Her ne kadar Buzan ve Gonzalez-Pelaez gibi kimi yazarlar uyumsuzlukla-

³⁰ Thomson, “US Interests”, s. 216.

³¹ Z. Brzezinski, *Tercih- Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005, s. 134-135.

³² Stanley Hoffman, “France, the United States and Iraq”, *The Nation*, 16 Şubat 2004, s. 16; Gardner, “The Iraq Crisis”.

³³ Gardner, “The Iraq Crisis”.

³⁴ “A Secure Europe”.

rın ve hatta krizlerin NATO'da her daim var olmuş olduğuna dikkat çeksele de bu kez durum daha önceki krizlerden daha derin gibi gözükmektedir.³⁵ NATO'nun Avrupa savunmasındaki yadsınamaz gücü ve nükleer silahlara sahip Rusya'nın bölgedeki mevcudiyeti, başta AB'ye yeni üye olmuş Doğu ve Orta Avrupa devletleri olmak üzere tüm Avrupa'yı askeri ittifakın geleceği konusunda endişeye sevk etmektedir. Rumsfeld'in "gönüllülerin koalisyonu" kavramının NATO'nun temsil ettiği kalıcı, uzun-erimli, çok taraflı ortaklık anlayışının ABD tarafından bırakıldığına işaret etmesi, mevcut krizin Atlantik ittifakı açısından ölümcül olabileceği duygusuna yol açmıştır.³⁶ ABD'nin mesafeli kaldığı bir NATO'nun liberal dünyanın beklediği seferber edici ve caydırıcı gücünden uzaklaşacağı korkusu, yani başındaki etnik ve dini çatışmalara bile çözüm üretmekte yetersiz kalan Avrupa'yı korkutmuştur. Bu durum krizin hem nedeni hem de çözümü olmuştur.

Öte yandan Avrupa için daha da hayati önemde olan tehlike, ABD'nin çok taraflı kurumları göz ardı eden, ikili ilişkiler, "özel ilişkiler", müşteri devletler ve patronaja dayalı³⁷ yeni ittifaklar politikasının AB'nin de altını oyan bir nitelik kazanmış oluşudur. AB, krizin kritik bir aşamasında, tam Irak'ta silah denetimi rejiminin devam etmesi çağrısı yapan bir karar üzerinde uzlaşmaya vardığı bir anda 8 büyük Avrupalı devletin (Büyük Britanya, İspanya, İtalya, Portekiz, Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan) ve çoğu üyeliğe aday 10 Doğu Avrupa ülkesinin ABD'ye destek verdiklerini ifade eden iki deklarasyonla sarsılmıştır. AB'nin genişleyerek ve siyasi birliğini derinleştirerek bir küresel güç olmaya soyunduğu bir dönemde ABD'nin Avrupa'yla ilişkilerinde ikili bağları geliştirdiği ve bu bağları kullanarak AB'yi zayıflatma potansiyeline sahip olduğunun görülmesine duyulan tepki, Chirac'ın aday ülkeleri tehdit eden yanıtına yol açmış³⁸, Rumsfeld'in AB'deki bölünmeyi "eski" ve "yeni" Avrupa arasında olarak nitelenmesi gerilimi daha da tırmandırmıştır.

AB-ABD ayrılığının saydığımız genel nedenleri hem Almanya hem de Fransa için geçerli olsa da, AB tarafının temel oyuncusu, ABD'yi güçlenen bir AB ile dengeleme yanlısı olan ve Almanya ile bağlarını kuvvetlendirmeyi isteyen Fransa olmuştur. Fransa ABD'nin Avrupa'dan çekilmesinden hala korkmaktadır, ama

³⁵ Buzan ve Gonzalez-Pelaez'e göre Irak krizi sonrası durum NATO içindeki olağan bir anlaşmazlıktan başka bir şey değildir. 1990'lar boyunca Amerika ile Avrupa arasında Yugoslavya'nın parçalanmasına verilecek yanıt, iki tarafın askeri yetenekleri arasındaki farkın açılması, Arap-İsrail çatışması karşısındaki tutum, Irak'a yönelik sürekli bombalamalar vb. sebeplerle Irak Savaşı öncesinde de pek çok gerilim yaşanmıştır. Buzan ve Gonzalez-Pelaez, "International Community", s. 42.

³⁶ Ibid., s. 41-43.

³⁷ G.J. Ikenberry, "Power and Liberal Order: America's Postwar World Order in Transition", *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 5, 2005, s. 3-4.

³⁸ http://www.seetv-exchanges.com/transcripts/2003/2003-02-21_print.htm.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada önemli bir oyuncu olma hedefine ulaşmak için ABD'nin tekyanlılığıyla da hesaplaşmak zorundadır. O yüzden köprüleri atmadan ABD'yi hizaya sokmaya çalışmıştır.³⁹ Diğer taraftan özellikle iki Almanya'nın birleşmesi ve komünizm tehdidinin ortadan kalkmasından sonra Almanya, ABD'nin desteğini de alarak Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamış, Fransa'nın küçük ortağı olma konumundan çıkarak AB'nin en büyük gücü ve hatta tek başına bir küresel aktör haline gelmiştir. Ekonomik ve siyasi güç açısından Fransa-Almanya dengesinin Almanya lehine bozulmaya başlamasıyla ve tek kutuplu dünyada güç yitirme kaygısıyla Fransa 1990'lar boyunca çeşitli arayışlara girmiştir. NATO'da daha aktif bir politika izlemesi, AB içinde bazı tartışmalı konularda Almanya'yı dengelemek için İngiltere ile aynı tarafta yer alması, NATO'nun genişlemesine itirazlar getirerek Rusya ile iyi ilişkiler kurması bununla ilgilidir⁴⁰. Almanya'nın Irak Savaşı'na karşı çıkan pozisyonu sonucu ABD ile Almanya arasında doğan gerilimden yararlanarak Almanya ile kalıcı bir ittifak kurma politikasını gerçekleştirmek konusunda Irak krizi Fransa'ya tarihsel bir fırsat sağlamıştır.⁴¹

Fransa'nın Irak savaşına karşı çıkmasında diğer bir özel neden Irak'taki ekonomik çıkarlarıdır. 1994'te Fransız petrol şirketi *TotalFinaElf* Irak hükümetiyle iki önemli petrol sahasında Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar kaldırdığı takdirde hayata geçecek milyar dolarlık yatırım anlaşmaları imzalamıştır.⁴² Bu nedenle Fransa 1990'lar boyunca BM'de yaptırımların hafifletilmesine ilişkin lobi faaliyeti yürütmüş, 1996'da BM Gıda Karşılığı Petrol Programı ile Irak hükümetine yiyecek, ilaç ve diğer insani ihtiyaçların alınması karşılığında petrol satılabilme imkânı tanınmıştır. Bundan sonra Fransa-Irak ticari ilişkileri hızla gelişmiş ve 2002 itibarıyla Fransa Irak'ın bir numaralı ticaret ortağı haline gelmiştir. Hal böyleyken Irak'ta savaş bir taraftan petrol fiyatlarını artırarak Fransa'nın ekonomik yavaşlama içinde olduğu bir dönemde ekonomisine darbe vuracak, diğer yandan Saddam sonrası rejimin Saddam rejiminin Fransa'yla yapmış olduğu petrol arama ve üretim anlaşmalarını tanımaması sonucunu doğurabilecekti. Nitekim Fransa imtiyazlarının çoğunu kaybetmiş ve 2003'te son 10 yılın en düşük büyüme oranı kaydedilmiştir. Dünyanın 4. büyük petrol ithalatçısı olan ve eko-

³⁹ Terriff, "Fear and Loathing", s. 427-428.

⁴⁰ Z. Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası- Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005a, s. 98-100.

⁴¹ Wall, "The French-American War", s. 133.

⁴² Necdet Pamir'e göre Irak'taki savaş sadece Fransa'yı değil, Saddam rejimiyle anlaşmalar imzalayan Rus ve Çin şirketlerini de endişeye sevk etmiştir. Necdet Pamir, "Petrol: Savaşın Gerçek Nedeni", *Tempo Dergisi*, 31 Ocak 2003, www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/00920/ (Erişim Tarihi 15 Haziran 2007).

nomik büyümesinin motorunu ihracatın teşkil ettiği Almanya'nın da petrol fiyatlarının artışından zarar görmesi, ekonomik çıkar tezlerini de doğrular niteliktedir.⁴³

Fransa Dışişleri Bakanlığı ABD'nin tek başına davranması durumunda Irak petrollerini kontrol ettikten sonra yeniden inşa sürecini de tekeline almasının olası olduğunun bilinciyle kriz sırasında uzlaştırma yolunu denemek istemişse de⁴⁴ Chirac ABD ile karşı karşıya gelme yolunu seçmiştir. Bunda iç ve dış kamuoylarının etkisi büyüktür. Öncelikle Fransa'da 5–6 milyon Müslüman'ın yaşadığı bilinmektedir. İslamcılığın ve anti-Semitizmin Fransız Müslümanları arasından yükselişe geçmesi karşısında Chirac, savaşın bir tür medeniyetler çatışması olarak algılanması durumunda yaratacağı sonuçlardan endişe etmiştir.⁴⁵ Fransa'daki Müslümanların desteğini kaybetmeme düşüncesinin yanı sıra, İslam ülkeleriyle olan iyi ilişkilerini de sürdürmek istemiştir. Kuzey Afrika'daki eski sömürgelerini ve Orta Doğu'da çok ciddi ticaret ilişkisi içinde olduğu Suriye, Lübnan ve Mısır'ı yabancılaştırmamak için 1970'lerden bu yana izlediği Arap yanlısı çizgiyi devam ettirme politikası gütmüştür.

Öte yandan sadece İslam ülkelerinde değil Avrupa'da da kamuoyu savaşa karşı çıkmakta ve bu Avrupalı karar alıcıları ABD tekyanlıcılığına karşı eleştirel bir tutum takınmaya zorlamaktadır. Michta'nın aktardığı bir kamuoyu araştırmasına göre 2000 yılında Almanların %78'i ABD hakkında olumlu görüşlere sahipken 2003'te bu oran %45'e, 2006'da %37'ye düşmüştür. Fransa'da bu oran altı yılda %62'den %39'a düşerken, İngiltere'de dahi %83'ten %56'ya düşmüştür.⁴⁶ Ekim 2003'te yapılan bir *Eurobarometer* araştırmasında ise Irak'a askeri müdahalenin meşru olup olmadığı sorusuna 15 üyeli AB'de %68 oranında “hayır” cevabı verilirken, bu oran Fransa'da %81'e çıkmaktadır. Öte yandan Fransızların %63'ü güvenlik ve yeniden yapılandırma konularında yardım etmek üzere Irak'a BM komutasında asker göndermeyi onaylamaktadır. Irak savaşının terörizme karşı savaşı güçlendirmediyini aksine ona zarar verdiğini, ABD'nin askeri gücünün dünyayı daha güvenli bir yer haline getirmediyini düşünenler Avrupa'da çoğunluktadır.⁴⁷ Almanya'da bu konuda kamuoyunun hükümet üzerindeki etkisi daha da açıktır, zira Başbakan Schröder'in 2002 yazında Almanya'nın Irak'ta bir savaşa hiçbir surette katılmayacağını açıklaması Eylül 2002'de gerçekleşecek parlamento seçimlerine yönelik taktiksel bir açılım niteliği de taşımaktadır.

⁴³ Oliver Guitta, “The Chirac Doctrine”, *Middle East Quarterly*, 2005, s. 46–48; Nimrod Raphaeli, “Egyptian Economist: Economic Interests Guide the French, Germans, and Russians Toward Baghdad”, *MEMRI Inquiry and Analysis Series* No.129; Gary Dorsch, <http://www.financialsense.com/fsu/editorials/dorsch/2006/0717.html> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

⁴⁴ Wall, “The French-American War”, s. 132–133.

⁴⁵ Hoffman, “France, the United States”, s. 17.

⁴⁶ Michta, “Transatlantic Troubles”, s. 62.

⁴⁷ Buzan ve Gonzalez-Pelaez, “International Community”, s. 48–49.

Cebre dayalı, ortak faydayı göz ardı eden ve hukuka dayalı birçok taraflılığı reddeden küresel bir güvenlik tasarımının sakıncaları, liberal dünyayı endişelendirmişti. Önleyici savaşın ve BM meşruiyetini önemsizleştirmenin uluslararası sistem üzerinde yaratabileceği çok ciddi sonuçlar vardır.⁴⁸ Almanya da bunun Pandora'nın kutusunu açmak anlamına gelebileceğini ima etmektedir.⁴⁹ Sınır tanımayan bir tekyanlılık, her tür zaafına karşılık liberal dünyanın Soğuk Savaş'tan bu yana kurmaya çalıştığı barışçı uluslararası düzenin -ister hegemonyaya dayalı istikrar ister iki kutupluluğun yarattığı güç dengesinden kaynaklandığını söyleyelim- temel dayanağını ortadan kaldıracak niteliğine sahiptir.

Soğuk Savaş sonrasında Fransa ve Almanya, çok kutuplu bir düzene dönmeyi değil, ABD'den farklılaşan güvenlik algıları ve uluslararası düzene dair farklı beklentileri çerçevesinde ABD ile ilişkilerini çok taraflı bir temelde yeniden tanımlamayı; liderlik etme iddiasında oldukları Avrupa Birliği'ni özerk ve güçlü bir aktör haline getirmeyi ve kimi somut ulusal çıkarlarını genişletmeyi istemişlerdir. Dünya kamuoyunun da tepkisini çeken ABD'nin Irak'a müdahale planına ilişkin uluslararası gündem ABD tekyanlılığını dizginlemek için bir fırsat olarak görülmüş, sürecin gelişimi ise iki taraf arasındaki on yıllara yayılan farklılıkların su yüzüne çıktığı bir "ihtilaf" biçimini almıştır. Ancak Atlantik'in iki yakasını birleştiren ortak siyasal-ekonomik-ideolojik çıkar birliği yapısaldir ve bir sonraki bölümde tartışacağımız nedenlerden ötürü Irak kriziyle ortaya çıkan ayrılık geçici ve yapay bir karakter taşımaktadır.

Ayrılığın Geçici Karakteri

Transatlantik ilişkilerde Irak kriziyle açığa çıkan sorunların Avrupa ile Amerika arasındaki strateji kültürü ve zihniyet farklılıklarından doğduğu, ABD ile AB'nin askeri güç kullanımı konusunda tamamen zıt görüşlere sahip olduğu iddiası oldukça tartışmalıdır. ABD'nin sert güce, AB'nin ise yumuşak güce dayalı siyasetleri ilkesel ve genel-geçer tercihleri yansıtmadıkları gibi bu siyasetler arasındaki ilişkide çoğunlukla işbirliği/işbölümü çatışmaya üstün gelmiştir. Thomson, Soğuk Savaş'taki ABD-Avrupa stratejik ortaklığının, her iki tarafın yaşamsal çıkarlarının korunmasında askeri güç kullanımının (nükleer silahları ilk kullanan taraf olmak olasılığı da dâhil) rolüne ilişkin ortak bir kabule dayandığını hatırlatır⁵⁰. Bununla birlikte NATO'da cisimleşen Amerika-Avrupa ittifakını yalnızca ortak komünizm tehdidine dayandıracak olursak o zaman tehdidin ortadan kalkması halinde farklı zihniyetlerin farklı yönlerine doğru gidebileceğini kabul edebiliriz. Oysa ne Kuzey Atlantik ittifakını ortaya çıkartan etmen salt Doğu Bloğunun as-

⁴⁸ Alon Ben-Meir, "The Price of Unilateralism", *Mediterranean Quarterly*, Yaz 2003, s. 78-85.

⁴⁹ Gardner, "The Iraq Crisis".

⁵⁰ Thomson, "US Interests", s. 207.

keri olarak tehdit teşkil etmesidir, ne de NATO salt bir askeri savunma örgütüdür. NATO'nun geçmişte de politik işlevi daha baskın olmuştur.⁵¹ Örgüt, askeri ve ekonomik standardizasyon ve uluslararasılaşmanın sağlanması, liberal dünyaya yönelik iç ve dış tehditlerin ortadan kaldırılması, büyük güçler arasındaki ilişkilerin ve hiyerarşinin düzenlenmesi, Avrupalı üyelerin birbirleriyle ilişkilerindeki güvensizlik ve rekabetin kontrol edilmesi gibi birçok misyonu yerine getirmiştir ve bu sürecektir. Zira bu yüzden NATO 1990'ları yeni bir *raison d'être* ve yeni tehditler, misyonlar, stratejiler tarif etme çabasıyla geçirmiştir. Şüphesiz yeni konjonktürün bu yeniden tarif etme sürecine ve aktörlerin tercihlerine etkisi olmuştur ve bu durum gerilimlere yol açmıştır. Gerilimleri geçici bir olgu olarak Bush yönetimindeki şahinlerle açıklamak bu gerilimleri hafife almak olur; öte yandan, güvenlik kavrayışı ve strateji kültüründeki⁵² derin ayrımlara işaret ederek ölümcül bir kriz ve ayrılık tanımı yapmak da Atlantik'in iki yakasını birleştiren ortak çıkarları ve bağımlılığı gözden kaçırmamıza yol açacaktır.

Michael Smith Atlantik politik ekonomi ve güvenlik kompleksinde anlaşmazlıklar, şikâyetler ve kuşkuların, (çözülme değil) uyum krizleri olageldiğini ve durumun şimdi de farklı olmadığını öne sürer. Bu ilişkide uyum ve rekabet hep iç içe gelişmiştir. Bugün her iki taraf da bir dönüşüm ve gelişme içindedir; ABD meydan okunmaz bir politik üstünlük sağlamış ve ekonomisi canlanmışken, AB ise tek pazardan tek para birimine geçiş aşamasına gelmiş ve ortak bir dış ve güvenlik politikası geliştirme yolunda adımlar atmıştır.⁵³ Her iki taraf da dünya ekonomisi ve politikasında önemli bir yer ve iddia sahibidir. Ancak bunu birbirlerine *rağmen* gerçekleştirmeleri mümkün görünmemektedir.

AB açısından bakarak başlayalım. Birlik bugün pek çok açıdan ABD ile rekabet edebilir düzeydedir; üye ülkelerin toplamının ekonomisi ABD ekonomisine eşit düzeydedir, toplam nüfusu ABD'nin nüfusundan fazladır, dünya ihracat payı toplamda ABD'ninkinden fazladır, Avro dolaşımına girdikten kısa bir süre sonra doların rezerv para olarak egemenliğine önemli bir darbe indirmiştir, AB'nin Dünya Ticaret Örgütü ve IMF içindeki önem ve nüfuzu ABD'ninkine eşittir, yumuşak gücü tarihsel ve kültürel nedenlerden dolayı fazla ve yaygındır, askeri

⁵¹ Terriff, "Fear and Loathing", s. 439; Robert B. McCalla, "NATO's Persistence After the Cold War", *International Organization*, Cilt 50, No 3, 1996, s. 445-475.

⁵² Bu noktada Fransa'nın 2005'te silah ihracatında ABD ve Rusya'nın ardından üçüncü sırada olduğunu, 1974-2005 arası toplam silah ihracatı değerlendirildiğinde de yine ABD ve SSCB-Rusya Federasyonu'nun ardından üçüncü olduğunu hatırlamak yerinde olacaktır. Ayrıca her iki listede de Fransa'yı Almanya izlemektedir. *The SIPRI Arms Transfer Database*, <http://www.sipri.org/contents/armstrad/access.html#twenty> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

⁵³ Michael Smith, "Taming the Elephant? The European Union and the Management of American Power", *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 6, No 1, 2005, s. 140.

potansiyeli fazladır.⁵⁴ Öte yandan AB'nin ABD karşısında bir rakip güç olabilemesini engelleyecek kimi dezavantajları mevcuttur. İlk her ne kadar avro dolar karşısında önem kazansa da Avrupa sermaye piyasaları ABD'nin derinliği ve çapına sahip değildir⁵⁵ ve enerji yolları üzerinde ABD'nin artan kontrolü doların yaygınlığını pekiştirmektedir. AB askeri açıdan ABD'ye bağımlı olmaya da devam etmektedir. Birleşmiş bir Avrupa'nın bile savunma bütçesi Amerikan savunma bütçesinin "yakınından geçemeyecektir"⁵⁶. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın halen amaçlananın çok gerisinde olmasının yanı sıra, komşu bölgelerde uluslararası ekonomik ve siyasi düzene yönelen yeni tehditlerin boyutları karşısında da ABD'nin koruyuculuğundan vazgeçmek zor görünmektedir.

En önemlisi, AB'nin rekabet gücüne ilişkin tüm olumlu veriler AB'nin bir bütün olarak hareket ettiği varsayımı üzerine kurulu iken, AB'nin bütünleşme ve genişleme sürecinde devletlerarası ilişkiler, demokratik meşruluk, kurumların etkililiği, ortak güvenlik ve dış politika oluşturma vb. açılardan ciddi zafiyetler vardır. Anayasa'nın iki çekirdek ülkede referandumlarda reddedilmesi, üye ülkelerin halen ulusal çıkarların genişletilmesi perspektifiyle davranması, Irak krizi esnasında görüldüğü üzere ABD'nin AB içerisinde ciddi bir güç ve etkiye sahip olması olguları AB'nin küresel bir odak olmaya uygun yekpare bir yapı görüntüsü arz etmediğini doğrulamaktadır. Buzan ve Gonzalez-Pelaez, AB'nin iç istikrarının halen büyük ölçüde "ABD'yi içeride tutma"ya dayandığını belirtirlerken haklıdır; AB ile ABD arasında seçim yapmak zorunda kalan bir Avrupalı devletin ABD'yi tercih etmesi yüksek olasılıktır.⁵⁷ ABD'yi böyle bir seçim yaptırmak zorunda bırakmamak için AB, belirli sınırlar içerisinde politika yapabilecektir.

Ikenberry'nin belirttiği gibi ABD anarşinin hâkim olduğu bir dünyada varlık gösteren güçlü bir devlet değil, bir dünya düzeninin üreticisi ve yürütücüsüdür. Savaştan bu yana yarım yüzyıldan fazla vakit geçmesine rağmen hala Japonya ve Almanya'da (dünyanın ikinci ve üçüncü büyük ekonomileri) askerleri bulunmaktadır.⁵⁸ Amerika'nın ürettiği siyasal etkiyi üretme kapasitesinden yoksun olan diğer büyük güçler, bu koşullarda ABD'nin sahneden çekilmesinin alternatifinin radikal hareketlerin, çatışmaların ve merkezkaç kuvvetlerin artışı ve uluslararası karmaşa olacağına farkındadırlar⁵⁹. Huntington ABD üstünlüğünün olmadığı bir dünyanın daha fazla şiddet ve düzensizlik, daha az demokrasi ve iktisadi kalkınma yaratacağı görüşündedir⁶⁰. Huntington'ın teorisiyle politik bir

⁵⁴ Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, s. 36–37.

⁵⁵ Ibid., s. 37.

⁵⁶ Wall, "The French-American War", s. 137.

⁵⁷ Buzan ve Gonzalez-Palaez, "International Community", s. 45.

⁵⁸ Ikenberry, "Power and Liberal Order", s. 1–2.

⁵⁹ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 266.

⁶⁰ Smith, "The End of the Unipolar", s. 174.

sonuç yaratmadaki niyet ve başarılarını göz önüne alsak bile, ABD üstünlüğü ve hegemonik istikrar konusunda söylediklerinin bir gerçekliğe tekabül ettiğini yadsıyamayız. Teoriye geri dönecek olursak, hegemonik tek kutupluluğu savunanlar bunun sisteme bağlı aktörler arasında barışı sağlayacağını öne sürmekte haklıdır. Zira hegemonun siyasi gücünü sistemdeki aktörlerin yararına uluslararası kurumlar (sistem dışı aktörler karşısında güvenlik, serbest ticaret vs.) oluşturmada kullanması durumunda, bu kurumların avantajlarından “bedelsiz” faydalanacak olan devletlerin (*free-rider*) hegemonu karşı çıkma saikleri törpülenecektir⁶¹. Ancak Terriff’in de belirttiği gibi bunun güvensizlikle malul, hegemonun lütfuna dayalı gerilimli bir ilişki olduğu, bu yüzden hegemonyanın sadece dengeleme (*balancing*) veya sadece galibin tarafında olma (*bandwagoning*) davranışı doğurmadığı akılda tutulmalıdır. Arka bahçesinde ABD varlığına tepki duyması beklenen ve müttefik olmayan Rusya bile Afganistan savaşında istihbarat desteği vererek, Özbekistan ve Kırgızistan’daki ABD üslerini tanıyarak, Tacikistan’da iniş izni vererek ABD’ye destek vermiştir. Ancak Irak savaşında dengeleme davranışı gösteren Avrupalı diğer büyük güçlere katılmıştır. Yine de bu dengeleme davranışı da sürekli olmamış, Irak’ın savaş sonrası güvenliğinin sağlanması ve yeniden yapılandırılmasında ABD ile işbirliğine gidilmiştir.⁶² Zira ABD’nin pazar ekonomisi için yaratacağı güvenli alanlar en gürültücü siyasi rakibi Fransa’nın dahi önünü açacaktır. 2007 rakamlarına göre dünyanın 5. büyük ithalatçı ve yine 5. büyük ihracatçı ülkesi olan Fransa⁶³, sistemin kırılma noktasından ve ekonomik istikrarsızlıktan en az ABD kadar zarar görecektir.

Irak savaşı hakkında sert tartışmalar sürerken ekonomik alanda işbirliğine dayalı ilişkilerin devamı da bize önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin bu sırada Dünya Ticaret Örgütü toplantılarında serbest ticaret, açık pazarlar ve gümrük indirimleri ilkeleri temelinde pazarlıklar sürerken, Ortak Tarım Politikası, ABD’nin çelik gümrükleri, genetiği değiştirilmiş tarım ürünleri üzerinde AB’nin kısıtlamaları gibi konularda ciddi anlaşmazlıklar yaşamalarına rağmen Avrupa ve ABD, gelişmekte olan ülkeler karşısında gelişmiş dünyanın çıkarlarını korumada tek bir blok olarak hareket etmişlerdir.⁶⁴ Amerika’nın iktisadi açıkları dünya ekonomisini sürükleyen temel talep kaynağını teşkil etmekte, ihracata dayalı ekonomik büyüme koşullarında ABD pazarı tüm ihracatçılar için büyük ve belirleyici yatak olmayı sürdürmektedir.⁶⁵

⁶¹ Krahnmann, “American Hegemony”, s. 535.

⁶² Ibid., s. 540.

⁶³ CIA, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/docs/rankorderguide.html> (Erişim Tarihi 29 Haziran 2008)

⁶⁴ Buzan ve Gonzalez-Pelaez, “International Community”, s. 39–41.

⁶⁵ Gopal Balakrishnan, “Algorithms of War”, *New Left Review*, Cilt 23, 2003, s. 27.

ABD-AB ilişkilerinin eskisi kadar önemli olmadığı, zira ABD'nin ekonomik önceliklerinin NAFTA bölgesine ya da Asya'ya kaydığı, bu bölgelerle ticaretinin yoğunlaştığı önermesine karşılık Quinlan, dış ticaretin tek başına aldatıcı bir gösterge olduğunu ve doğrudan dış yatırımların ekonomik entegrasyonun daha derin bir biçimi olduğunu ifade eder. Bu çerçevede, örneğin 1995–2003 arasında Hollanda'daki ABD yatırımları Meksika'dakinin 2, Çin'dekin 10 katıdır. Sadece Teksas'taki Avrupa yatırımları Japonya'daki tüm ABD yatırımlarından fazladır. ABD şirketlerinin gelirlerinin çoğu ihracattan değil Avrupa'daki bağlı şirketlerden gelmektedir. Avrupa aynı zamanda büyük bir dış açığı bulunan ABD'nin en büyük sermaye ve likidite arzı tedarikçisidir.⁶⁶

ABD cephesinden yaklaştığımızda, Buzan ve Gonzalez-Pelaez'den esinlenerek söyleyecek olursak, ilişkilerdeki soğumanın ne “bir başka kriz daha” ne de “ölümcül ve tedavi edilemez” şeklinde tanımlanabileceğini⁶⁷ daha açık görürüz. Ikenberry bugün İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan kurallar ve kurumların, pazarlıkların, ortak komünist tehdidin, ortak vizyon ve kültürel bağların aşındığını gözlemlemektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin sayılan özellikleri, ABD'nin ulusal çıkarları ile üzerinde uzlaşılabilir küresel bir düzen arasında bir örtüşme yaratmıştır; bugün ise ABD ile dünyanın geri kalanı arasında politik ve kültürel bir yabancılaşma oluşmuştur. Ikenberry bunun ABD liderliğindeki dünya düzeninin “açık ve liberal bir sistemden eski tarz bir imparatorluğa dönüşmesi” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağını araştırır. Ona göre II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ABD hegemonyası bir imparatorluk değil, devletlerarası pazarlıklara, karşılıklılığa, kurumlara, genel çıkarın sağlanmasına dayalı liberal bir hegemonya idi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde gerçekleşen dönüşümler, eski dünya düzeninin liberal kimi unsurlarının muhafazasını zorlaştırdı. Amerikan tek kutupluluğunun doğuşu, ulusal egemenliğin erozyonu ve tehdit algısının kolektif güvenliğin temel varsayımı olan güvenliğin bölünmezliği ilkesini aşındıracak şekilde değişmesi ve çeşitlenmesi ile eski liberal hegemonik düzenin ittifaklar sistemi kırılmağa başladı. Dünya düzeninin liberal mantığı NATO ve çok taraflı ekonomik rejimlerde varlığını sürdürmeye devam ederken, neo-emperyal mantık da ikili ilişkiler, “özel ilişkiler”, müşteri devletler ve patronaja dayalı dış politika üzerinden yaygınlaştı. Tek kutupluluk sürdükçe –ki sürecek gibi görünmektedir– ittifaklar sisteminde ABD lehine düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır.

⁶⁶ Joseph P. Quinlan, *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*, Washington, D.C., Center for Transatlantic Relations, 2003, http://transatlantic.saisjhu.edu/PDF/publications/quinlan_eco_march2003.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007), s. 3-25; Javier Solana, “Mars and Venus Reconciled: A New Era for Transatlantic Relations”, Speech delivered at the Kennedy School of Government, Harvard University, 7 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/discours/91769.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).

⁶⁷ Buzan ve Gonzalez-Pelaez, “International Community”, s. 52.

Ancak, Ikenberry'ye göre, liberal hegemonya mantığını terk etmesi mümkün değildir, zira neo-emperyal politikaların maddi, askeri ve ideolojik maliyeti onları sürdürülemez kılmaktadır. Bu nedenle ABD'nin tek kutupluluğu çok taraflı kurallar ve kurumlar çerçevesinde yeniden inşa edeceğini öngörmektedir.⁶⁸

Avrasya için kapsamlı ve bütünleşmiş jeostrateji, Amerika'nın etkin gücünün sınırları olduğunun ve çapının zaman içindeki kaçınılmaz aşınmasının kabulünde temellenmelidir... Avrasya'nın genişliği ve çeşitliliği ve de Avrasya'daki bazı devletlerin potansiyel gücü, Amerikan etkisinin derinliğini ve olayların gelişimini kontrol etmesini sınırlamaktadır. Bu durumda... bölgesel güçlerin yükselişini yönlendirmeye öncelik verilmelidir.⁶⁹

Bölgesel güçleri yönlendirme açısından bakarsak çok taraflılık hegemonun gücünü azaltan değil konsolide eden bir işlev de üstlenebilir; zira uluslararası kurumlar hegemonu bağladığı kadar, hatta daha çok, onun diğer devletleri kontrol etmesini ve yönlendirmesini de sağlar. Brzezinski bunu şöyle örneklemektedir: “[NATO] Avrupa'nın en üretken ve etkili devletlerini Amerika'ya bağlar, böylece ABD'yi Avrupa içi ilişkilerde bile temel bir katılımcı yapar. Japonya ile olan ikili siyasi ve askeri bağlar, özünde Japonya'yı (en azından şimdilik) Amerika'ya güdümlü bırakarak en güçlü Asya ekonomisini ABD'ye bağlar.”⁷⁰

Özel olarak Avrupa, ABD'nin Avrasya'daki jeostratejik amaçları açısından kritik önemdedir; “Atlantik ittifakı Amerika'nın siyasi etkisini ve askeri gücünü doğrudan Avrasya anakarasına yerleştirmektedir.”⁷¹ Doğu Avrupa ve en nihayetinde Rusya'yı ABD liderliğindeki liberal uluslararası düzene entegre etmede AB ekonomik ve kültürel bir çekim oluşturarak doğrudan rol üstlenmektedir ve üstlenecektir. ABD uluslararası alanda (özellikle de Orta Doğu'da) güvenlik politikalarını gerçekleştirebilmek için de Avrupa ülkelerinin etkisi ve aracılığına hala ihtiyaç duymaktadır. AB'nin genişlemesi de bir işbirliğinin sonucudur ve ABD'yi zayıflatmak bir yana onun AB içindeki nüfuz alanını genişletmektedir; ABD'nin yeni üyeler üzerindeki etkisi de bunu doğrulamaktadır.⁷² Geniş ve yumuşak gücü fazla, ancak Amerika için çok önemli jeopolitik konularda ABD'ye meydan okuyabilecek kadar siyasi açıdan bütünleşmemiş bir AB, ABD için istenir bir tablodur.⁷³ Mevcut koşullarda Fransa-Almanya arasındaki iyi ilişkiler bile ABD açısından avantaja dönüştürülebilir; bu ilişki bir yandan AB'nin dağılmasını önler ve cazibesini artırırken, diğer yandan da bir rakiplik ve birbirini dengeleme niteliği de taşıdığı için Almanya'nın ve AB'nin aşırı güçlenmesini engeller.

⁶⁸ Ikenberry, “Power and Liberal Order”, s. 2–4.

⁶⁹ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 270.

⁷⁰ Ibid., s. 47.

⁷¹ Ibid., s. 89.

⁷² Michta, “Transatlantic Troubles”, s. 66.

⁷³ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 272.

ABD'nin politikalarının askeri ve ekonomik maliyetine ve sürdürülemezliğine yapılan vurgu, bunun bir büyük gücün çöküşünün sinyali olarak algılandığı anlamına gelmemektedir. ABD ekonomisinin çok kırılğanlaştığı, yaygın ve daha da yayılmayı hedefleyen askeri yapısını finanse edemeyecek durumda olduğu ve ABD'nin hegemonyasını sarsacak yeni büyük güçlerin yükseldiğine dair tezler uluslararası politik ekonomi ve uluslararası politika yazınında küçümsenemeyecek bir yer elde etmiştir.⁷⁴ 20. yüzyılın özgün koşullarında hegemonyanın tesisi ulusal devletlere önemli bir hareket alanı açan bir uluslararası ilişkiler kompleksi meydana getirmiştir. Hegemonun daha önceki dönemde üçüncü dünya ülkeleri ile kurduğu özel ilişkilere, müşteri devletlere, patronaja dayalı ittifak sisteminin 21. yüzyıla girilirken uluslararası ilişkiler kompleksinin bütününe genellenmesi girişimleri Avrupa'nın güçlü ulus devletleri açısından kabul edilemez niteliktedir. Ancak ulusal devletlerin ekonominin yönetimi üzerindeki kontrollerini giderek kaybettikleri bu dönemde hegemonun gizli ya da açık eline duyulan ihtiyaç artmıştır. Hegemon bir devletin çöküşünün temel şartlarından biri olan ve yapısalı yaklaşımların ihmal ettiği siyasal üstünlük ve meydan okuma davranışı bu şartlarda eksik kalmaktadır. Irak krizinin sürekli ve radikal bir meydan okumaya dönüşmemesi de bunu işaret etmektedir. Ekonominin ölçeğindeki kaymalar ve desantralizasyonun artışının hegemonun elini daha serbestleştirdiği ve uluslararası ikili ve çok-taraflı ilişkileri belirlemede onu daha özgürleştirdiğini iddia etmek mümkündür. Önümüzdeki dönemin, uluslararası ilişkilerin bu yeni yapıya sistemin temel aktörlerinin nihai uyumunu bozmayacak şekilde adapte edilmesinin sancılıyla dolu olacağı görünmektedir.

Bir başka deyişle ABD'nin en yakın rakiplerini bile çok geride bırakmasına rağmen gücünün belirli sınırları olduğunun farkında olması, bu yüzden onu idareli kullanması ve olası karşı-koalisyon ve dengeleme tepkilerini engellemek istemesi çerçevesinde danışma, ikna, işbirliği gibi yöntemlere daha çok başvurucağı öngörülebilir. Ancak bu, işbirliğinin ABD'nin uygun gördüğü koşullarda olacağı ya da ABD'nin gerekli gördüğünde tek taraflı davranabileceği gerçeğini değiştirmeyecektir. Öyle ki, -insani müdahale, insani yardım, barışı koruma gibi- ancak ABD'nin küresel güvenlik gündemiyle örtüştüğü müddetçe onun gündeminde olan "marjinal" görevleri kimi zaman Avrupa'ya devretmekte sakınca görmeyecek; Terriff'in deyişiyle kimi durumlarda "seçenekler menüsünde" çok taraflılığı seçecektir. Bu durumda çok taraflılık bir politika ve strateji değişikliği değil bir "derece ve algı meselesi" olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁵ Değişim ister ABD

⁷⁴ Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşlerine ve hegemonyanın döngüsel zayıflamasına ilişkin öncü kuramsal ve tarihsel çalışmalar için bkz., Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, Random House, 1987; Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, İstanbul, Metis, 1992; *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, İstanbul, Metis, 2004.

⁷⁵ Terriff, "Fear and Loathing", s. 435-437.

dışişleri bakanlığının yaptığı gibi “seçici çokyanlılık” olarak, ister Nye’in ifade ettiği şekilde ⁷⁶ “tekyanlı hareketlerin çokyanlı destek sağlanarak yapılması” olarak tanımlansın, ABD’nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan ittifaklar sisteminde de, 11 Eylül sonrası yoğunlaşan ve müttefikleri karar mekanizmasından uzak tutan tekyanlılığında da revizyona gitmesi aynı ölçüde zorunlu görünmektedir.

Nitekim yukarıda tarif ettiğimiz faktörler çerçevesinde Irak savaşı başladıktan sonra hızla yumuşama işaretleri görülmüştür. BM’deki tartışmalarda Schröder ve Chirac’ın BM denetimi altında egemenliğin temsili demokratik Irak hükümetine en kısa sürede devredilmesinde ısrar etmeleri gerginliği bir müddet sürdürse de, bu bile Irak’ın işgali verili kabul ederek ona bir meşruiyet zemini sağlamış, bununla da kalmayarak Irak’ın siyasal ve sosyal yeniden inşasında BM’ye rol biçen 1511 sayılı Güvenlik Konseyi kararı çıkarılmıştır. Zira Fransızlar, ABD’nin, gücünü sınırlayan bir örgüte katılım göstermeyeceğini, ABD olmadan da BM’nin etkin olamayacağını fark etmişlerdir.⁷⁷ ABD de savaş başladıktan sonra koalisyonu genişletmek için BM ve NATO ile ilişkilerini iyileştirmeye yönelmiş, artan savunma harcamaları ile asker ölümlerine halkın tepkisi gibi faktörler ABD’nin Avrupa’ya doğru bir adım atmasını kolaylaştırmıştır.

Fransa ve Almanya başından itibaren savaşı onaylamamışlar ancak savaşın başarısız olması ve bir “başarısız” (*failed*) devletin ortaya çıkmasının da kimsenin çıkarına olmayacağını ima etmişlerdir⁷⁸. Böylece anlaşmazlıkları giderme çabaları her iki tarafın da girişimleriyle artmıştır. Nisan 2003’te Afganistan’da BM yetkiyle kurulan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) komutası NATO tarafından devralırken, NATO’nun 2002 Prag Zirvesi’nde alınan bölge-dışı operasyonlar yürütme kararı ilk kez ete kemiğe bürünmüştür. Bu arada Avrupa Birliği’nin Haziran 2003 Selanik Zirvesi’nde alınan, kitle imha silahlarının önlenmesi konusunda siyasi diyalog ve diplomatik baskı yöntemlerinin başarısız olması durumunda uluslararası hukuk çerçevesinde cebri yöntemlere ve gerekli durumda güç kullanımına başvurulabileceği yolundaki kararlar ABD’nin İran konusundaki pozisyonuna kısmen yaklaşmıştır.

Haziran 2004’teki NATO İstanbul zirvesinden itibaren ilişkilerde gözle görülür iyileşme gerçekleşmiş, Irak konusunda ise savaş sonrası yeniden inşa sürecine NATO’nun hangi biçimde katılacağı tartışıldıktan sonra Irak ordusunun eğitimi konusunda görev üstlenmesi karara bağlanmıştır. 2006’da Lübnan’da konuşlandırılan uluslararası BM barış koruma gücünün büyük bölümünü İtalya, Fransa ve İspanya sağlarken, liderliğini de Fransa ele almıştır. Terriff bu gelişmeleri NATO’nun dönüşümü konusunda gösterilen bir ortak iradenin cisimlenişi olarak

⁷⁶ Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, s. 197.

⁷⁷ Wall, “The French-American War”, s. 135–136.

⁷⁸ Buzan ve Gonzalez-Pelaez, “International Community”, s. 47–48.

değil, ABD dışındaki NATO üyelerinin ABD'nin ittifakı tamamen gözden çıkarılmasını engellemek için attıkları adımlar olarak nitelemektedir.⁷⁹ Schröder'in sert işgal karşıtı politikasının yerini de bugün Merkel'in daha merkeze yakın ve NATO taraftarı görüntüsü almıştır.⁸⁰ Öte yandan Fransa'da da iktidar değişikliği gerçekleşmiş, yeni Cumhurbaşkanı Sarkozy aktif dış politikaya devam etmekle birlikte küresel bir güç olmanın yolunun ABD ile iyi ilişkiler yürütülmesinden geçtiğini ifade etmiştir. Avrupa Ordusu fikrini ABD'nin onayladığı mecrada hayata geçirmeyi; yani kendi savunmasını yapabilecek ancak NATO ile iç içe bir savunma sistemi oluşturmayı hedeflemiştir.⁸¹

Krizden kısa bir süre sonra Nisan 2003'te AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Solana Harvard Üniversitesi'nde Amerikalılara hitaben yaptığı konuşmada yüksek ekonomik, askeri, politik ve kültürel entegrasyon düzeyine atıfla Transatlantik ilişkilerde barışın neden gerekli ve mümkün olduğuna değinirken, yeni dönemde ABD'nin beklentilerini AB'nin oldukça iyi kavradığını ve bunları karşılayacağını, ancak AB'nin pozisyonunun da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Dünya siyasetinde yeni bir dönemin açıldığını ve böyle dönemlerin "huzursuz edici" geçmesinin normal olduğunu belirten Solana, bir yandan Avrupalıların bir Amerikan imparatorluğunu görmek istemediklerini söylerken diğer yandan ittifakların liderliğe izin verdiğini ve hatta onu meşrulaştırdığını ifade etmiş, Amerikalılara "başkalarının senin yapmak istediğin şeyi yapmak istemesini sağlamak onlara yapmak istediğin şeyi zorla yaptırmaktan daha verimli olabilir" mesajını iletmiştir. Müttefik muamelesi görmek için müttefik gibi davranmak, adil askeri ve ekonomik katkı yapmak gerektiğini ve AB'nin bu yolda önemli adımlar attığını belirtmiş, ancak barışı koruma ve yeniden inşa süreçlerine harcanan para ve çabanın da çok önemli olduğunu eklemiştir. ABD ile AB arasında güce karşılık hukuk şeklinde bir ayırım tarif edilmesinin yanlış olacağını, güç ve hukukun birbirine bağlı olduğunun altını çizmiştir. Ona göre AB'nin istediği "daha az Amerika değil daha çok Avrupa"dır.⁸²

Şüphesiz aralarındaki karşılıklı bağımlılığa rağmen iki taraf arasındaki ilişkilerin bozulması mümkündür, ancak bunun için Nye'nin belirttiği gibi "Avrupa'da önemli değişimlerin meydana gelmesi"⁸³ gerekir ki bu önemli değişiklikler sistem dışı radikal unsurların egemenliğine işaret eder. Tersinden okuyacak olursak, mevcut koşullarda iki tarafı birleştiren sadece taraflardan birinin diğerine meydan okuyacak ya da diğerini hiçe sayacak denli güçlü olmaması değil, liberal dünya düzeni temelinde siyasal-ekonomik-ideolojik çıkar birliğidir.

⁷⁹ Terriff, "Fear and Loathing", s. 432.

⁸⁰ Michta, "Transatlantic Troubles", s. 64-65.

⁸¹ Deniz Altınbaş, "Fransa'nın NATO'nun Askeri Kanadına Dönüşü", *Stratejik Analiz*, Kasım 2007, <http://www.asam.org.tr/temp/temp523.pdf> (Erişim Tarihi 6 Şubat 2008).

⁸² Solana, "Mars and Venus Reconciled".

⁸³ Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, s. 208.

Sonuç

Liberal dünyada Irak Savaşı sırasında sertleşen tartışma Kuzey Atlantik güvenlik topluluğunun bölünebileceği yönündeki görüşleri gündeme taşımıştır. Bu görüşe göre, Amerikan gerçekçi tekyanlılığı ile uluslararası hukuk ve örgütlere vurgu yapan Avrupa'nın çok taraflı yaklaşımı ikiliğin karşıt taraflarını oluşturmuştur. Fransa ve Almanya'nın başını çektiği grubun Irak krizinde dozunu arttırdıkları eleştiriler, ikiliğin köklü ideolojik kaynakları olduğu yönündeki fikirleri ve kalıcı olabileceğine dair öngörülerini popüler hale getirmişse de, bize göre ikilik hali öngörülenden daha yüzeysel ve geçicidir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana ABD'nin artan tekyanlı politikalarından ötürü yükselen gerilim kaçınılmazdır. Zira Soğuk Savaş'ın bir yandan hegemon siyasetini Avrupalı müttefiklerin gözünde meşru kılan, diğer yandan da onlara daha geniş bir hareket alanı sunan iki kutuplu dünyası derin bir değişim içindedir. ABD yeni tek kutuplu dünyada ittifaklar sistemini kendi lehine yeniden düzenleme eğiliminde iken, Almanya ile Fransa da AB'yi güçlü ve bağımsız bir uluslararası aktör haline getirmek peşindedirler. Bu da hafife alınmayacak bir gerilim doğurmaktadır. Ancak strateji kültürü, ortak çıkarlar ve fayda-maliyet analizleri açısından iki taraf arasında olduğu iddia edilen derin farklılıkları aramak boşunadır; ikilik bu anlamda "yapay"dır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal ve ekonomik liberalizm üzerine inşa edilen 63 yıllık bir birlikteliğin taraflarının, liberal projeyi sistemik bir felakete taşıyacak derin ve kalıcı anlaşmazlıklar içine gireceklerini beklemek yanlışır.

Irak Savaşı ile birlikte tartışılır hale gelen liberal dünyadaki çatlağın keskin ve kalıcı olduğuna dair öngörülerin kuramsal ve pratik anlamda yanlışlanmaları çok da uzun zaman almamıştır. Fransa ve Almanya'daki iktidar değişikliklerinin her iki ülkenin ABD ile ilişkilerini farklı bir mecraya soktuğu dikkate alındığında, liberal dünyadaki ikiliğin yapay ve geçici bir karaktere sahip olduğu daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Özellikle Sarkozy'nin NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde sergilediği ılımlı tutum, Fransa'nın ABD tekyanlılığına karşı Chirac dönemindeki sert muhalefetinin değiştiğini göstermektedir.

Ayrılığın keskin ve alıcı olduğuna dair öngörülerin yanlışlanması süreci tabi ki sadece Fransa ve Almanya'daki iktidar değişiklikleri ile açıklanamaz. Nitekim liberal uluslararası kuramın nihai olarak hegemon siyasetine karşıt olmayışı, ABD'nin askeri, ekonomik ve politik liderliğinin liberal dünyanın bir bütün olarak önünü açacağına farkında olunması, Avrupa entegrasyonunun zaafı ve sınırlılıkları, ABD'nin mutlak tekyanlı politikalarının getirdiği maliyetler açısından sürdürülemez oluşu gibi faktörler, Irak krizi esnasında karşıt gibi gözükten tarafların yeniden küresel işbirliği/işbölümü ekseninde bir araya gelmelerini mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- A Secure Europe in a Better World-European Security Strategy*, Brüksel, 12 Aralık 2003, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Altınbaş, D., “Fransa’nın NATO’nun Askeri Kanadına Dönüşü”, *Stratejik Analiz*, Kasım 2007, <http://www.asam.org.tr/temp/temp523.pdf> (Erişim Tarihi 6 Şubat 2008).
- Balakrishnan, G., “Algorithms of War”, *New Left Review*, Cilt 23, 2003, s. 5-33.
- Ben-Meir, A., “The Price of Unilateralism”, *Mediterranean Quarterly*, Summer 2003, s. 78-85.
- Brzezinski, Z., *Büyük Satranç Tahtası- Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Brzezinski, Z., *Tercih- Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Burchill, S. et.al. (der.), *Theories of International Relations*, Londra, MacMillan Press, 1996.
- Buzan, B. ve A. Gonzalez-Pelaez, “‘International Community’ After Iraq”, *International Affairs*, Cilt 81, No 1, 2005, s. 31-52.
- CIA *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/docs/-rankorderguide.html> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Dorsch, G., <http://www.financialsense.com/fsu/editorials/dorsch/2006/0717.html> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Doyle, M Doyle ve G.John Ikenberry, *International Relations Theory*, New York, MacMillan Pres, 1993.
- Eralp, Atilla, “Hegemonya”, Atilla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- Fukuyama, F., “We Remained at the End of History”, *The Independent*, 11 Ekim 2001.
- Gardner, H., “The Iraq Crisis and Its Impact on the Future of EU-US Relations: An American View”, 2003, http://www.cicerofoundation.org/pdf/gardner_iraq.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Goldstein, J. ve Jon C. Pevehouse (der.), *International Relations*, Fourth Edition, New York, Longman, 2001.
- Guitta, O., “The Chirac Doctrine”, *Middle East Quarterly*, Sonbahar 2005, s. 43-53.
- Hoffman, S., “France, the United States and Iraq”, *The Nation*, 16 Şubat 2004.
- Ikenberry, G. J., “Power and Liberal Order: America’s Postwar World Order in Transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 5, 2005, s. 1-20.
- İrem, N. ve Ç. Özen, “Yenimuhafazakar Amerikan Dış Politikasının Straussçu Temelleri”, Çınar Özen ve Hakan Taşdemir (der.), *Yenimuhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, Odak Yayınevi, 2006.
- Kegley Jr, C. W. ve E. R. Wittkopf, *World Politics: Trend and Transformation*, Fourth Edition, New York, St.Martin’s Press, 1993.
- Kennedy, P., *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, Random House, 1987.
- Kindleberger C., “An Explanation of the 1929 Depression”, *The World in Depression 1929-1939*, Berkeley, University of California Press, 1971, s. 291-308, www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pol116/hegemony.htm (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Krahmann, E., “American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security?”, *International Studies Review*, Cilt 7, 2005, s. 531-545.

- Krasner, S. D., "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", Stephen D. Krasner (der.), *International Regimes*, Ithaca, Cornell University Press, 1983.
- McCalla, R. B., "NATO's Persistence After the Cold War", *International Organization*, Cilt 50, No 3, 1996, s. 445-475.
- Michta, A. A., "Transatlantic Troubles- Are they America's loss?", *The National Interest*, Kasım/Aralık 2006, s. 62-66.
- Nye, J. S., *Amerikan Gücünün Paradoksu- Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz?*, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003.
- Pamir, N., "Petrol: Savaşın Gerçek Nedeni", *Tempo Dergisi*, 31 Ocak 2003, www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/00920/ (Erişim Tarihi 15 Haziran 2007).
- Pieterse, J. N., "Neoliberal Empire", *Theory, Culture and Society*, Cilt 21, No 3, 2004, s. 119-140.
- Quinlan, J. P., *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*, Washington, D.C., Center for Transatlantic Relations, 2003, http://transatlantic.sais-jhu.edu/PDF/publications/quinlan_eco_march2003.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Raphaeli, N., "Egyptian Economist: Economic Interests Guide the French, Germans, and Russians Toward Baghdad", *MEMRI Inquiry and Analysis Series No.129*, 27 Mart 2003, <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=iraq&ID=IA12903> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Rosenau, J., *Turbulence in World Politics A Theory of Change and Continuity*, Princeton, Princeton University Press, 1990.
- Rosenau J. ve Ersel Aydınli (der.), *Globalization, Security, and the Nation State-Paradigms in Transition*, Albany, State University of New York Press, 2005.
- SIPRI Arms Transfer Database*, <http://www.sipri.org/contents/armstrad/access.html#twenty> (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Smith, M., "Taming the Elephant? The European Union and the Management of American Power", *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 6, No 1, 2005, s. 129-154.
- Smith, S., "The End of the Unipolar Moment? September 11 and the Future of World Order", *International Relations*, Cilt 16, No 2, 2002, s. 171-183.
- Solana, J., "Mars and Venus Reconciled: A New Era for Transatlantic Relations", Speech delivered at the Kennedy School of Government, Harvard University, 7 Nisan 2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/discours/91769.pdf (Erişim Tarihi 15 Mart 2007).
- Terriff, T., "Fear and Loathing in NATO: The Atlantic Alliance After the Crisis over Iraq", *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 5, Sayı 3, 2004, s. 419-446.
- Thomson, J., "US Interests and the Fate of the Alliance", *Survival*, Cilt 45, No 4, 2004, s. 207-220.
- Wall, I. M. "The French-American War Over Iraq", *The Brown Journal of World Affairs*, Cilt 10, No 2, 2004, s. 123-138.
- Wallerstein, I., *Tarihsel Kapitalizm*, İstanbul, Metis, 1992.
- Wallerstein, I., *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, İstanbul, Metis, 2004.

Summary

This article analyzes the split in the liberal world in the aftermath of the 2003 Iraq crisis. The war on Iraq seemed to reveal an antagonism between US military force based unilateralism on the one hand, and European multilateralism based on international law and organizations, on the other. It was claimed by many observers to be a moment of rupture between the US and the Franco-German axis, following from their differences in security policy, political culture, and even ideology. With reference to international relations theory and to the historical background of Transatlantic relations, the article argues that rather than labeling this crisis as an intensive polarization within the North Atlantic security community, this split should be analyzed as a temporary and *pseudo* split, since the responsibilities and capacities of the conflicting parties would limit their insistence on their policy considerations.

Although the international security architecture of liberal thought is built upon multilateral initiatives, around international law, liberals still do not exclude the existence and unilateral acts of a hegemonic power. It is assumed that the hegemonic state would protect the international order, deter potential threats, provide a secure unit of currency to which the international money market would be indexed, control sources of political and financial instability, etc. US hegemony was criticized by the 1970s. After the demise of the Soviet Union, discontent and disagreement between the two greatest power centers, the US and the EU, became apparent.

Intensifying US unilateral decisions after 9/11, justified by the protection of vital interests, led to a reaction by the Franco-German side. The concept of the "coalition of the willing" used by US government, was perceived as an abandonment of a permanent and multilateral partnership represented by NATO. The case of the Iraq War embodied the new strategy and the new "alliances policy" of the US that challenged the expectations of the liberal world and trivialized multilateral institutions such as the UN and NATO. This frightened those actors receiving their political autonomy and maneuverability from the multilateral order. Also the aim of curbing American unilateralism, protecting their commercial interests in Iraq, and the pressure of public opinion, impelled France and Germany to resist US plans for the occupation of Iraq.

The Western world has discussed the potential impact of this conflict for the future of the liberal international order. It is presently evident that the parties of the crisis did not appear as two poles. They certainly constitute two competing focal points in world politics that have different and sometimes conflicting interests. However it would be misleading to read this temporary crisis as representing and reflecting an uncompromising and permanent conflict between the two parties who, in fact, are dependent on each other's diverse capabilities.

To start with the EU, it is argued that since European capital markets and the Euro currency is not as wide and prevalent as that of the US, the defense budget of a fully integrated EU will not approach the US military budget. Furthermore, the ESDP is still far from reaching its objectives. Compared to the ESDP, the political authority and penetration of the US all over the world is very powerful. These indications confirm that the role of the US, as the executive producer of the new world order, should be (and is) accepted by the EU. What is more, the new alliances policy of the US, which disregarded multilateral institutions and which was built on bilateral relations, "special relations", client states and patronage, has not only undermined the normative powers of UN and NATO but also the EU. The US had the potential of disrupting the EU through its bilateral ties with former communist European states, in a period when the EU was set to become a global power. As a matter of fact, policy changes in France and Germany demonstrate that the EU now considers viable projects that do not exclude the US to obtain its goal of becoming a powerful global actor.

As for the US, though unilateralism fulfills the country's urgent interests in the short run, as long as current unilateralism continues, the monetary, military and ideological costs of neo-imperial policies make these gains unsustainable. Apart from eroding the soft power of the US, this tendency also seems to alienate Europe from world politics. However, the tension was soon overcome by the both parties' constructive attempts. Within the atmosphere of rapprochement, Europe undertakes and might undertake in the future certain responsibilities in American geostrategy concerning Eurasia. The EU economically and culturally fascinates Eastern Europe and integrates the region into the liberal international order. At the same time the US economy is dependent upon European markets for investment and capital. In that sense, it might be foreseen that in the near future while the US will employ more counseling, persuasion and cooperation, in order to preserve its relatively limited economical and political resources.

The article argues that the restructuring of the politics of hegemony after the Cold War is doomed to be a painful and crisis-laden process. However, acute differences do not exist between the US and the EU in terms of strategic culture, mentality and principles of world order as claimed. It is inevitable that the two parties, aware of their economical and political constraints, will come together within the framework of the global division of power and cooperation.